

PHILOSOPHICAL AND LEGAL THEORIES OF THE DEVELOPMENT OF WORLD SCIENTIFIC THOUGHT

Collective monograph

ISBN 979-8-89145-203-9

DOI 10.46299/ISG.2023.MONO.LEGAL.3

BOSTON(USA)-2023

ISBN – 979-8-89145-203-9

DOI – 10.46299/ISG.2023.MONO.LEGAL.3

*Philosophical and legal theories
of the development of world
scientific thought*

Collective monograph

Boston 2023

Library of Congress Cataloging-in-Publication Data

ISBN – 979-8-89145-203-9

DOI – 10.46299/ISG.2023.MONO.LEGAL.3

Authors – Bodrova I., Lohvyn A., Поліщук М.Г., Тимченко Л.М., Карпова Н.,
Piestsov R., Dubchak L., Makarova O., Konchakovska V.

REVIEWER

Romanova Alona – Doctor of Law, Associate Professor, Professor at the Department of
Theory and Philosophy of Law, Constitutional and International Law of the Institute of
Law, Psychology and Innovative Education of Lviv Polytechnic National University.

Strelchenko Oksana – Doctor of law, Professor of the Department of Public
Administration and Administration of the National Academy of Internal Affairs,
Professor.

Published by Primedia eLaunch

<https://primediaelaunch.com/>

Text Copyright © 2023 by the International Science Group(isg-konf.com) and authors.

Illustrations © 2023 by the International Science Group and authors.

Cover design: International Science Group(isg-konf.com). ©

Cover art: International Science Group(isg-konf.com). ©

All rights reserved. Printed in the United States of America. No part of this
publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means,
or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the
publisher. The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors.
When using and borrowing materials reference to the publication is required.

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication,
which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors
of Sciences, research workers and practitioners from Europe and Ukraine. The articles
contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science.

The recommended citation for this publication is:

Philosophical and legal theories of the development of world scientific thought:
collective monograph / Bodrova I. – etc. – International Science Group. – Boston :
Primedia eLaunch, 2023. 66 p. Available at : DOI – 10.46299/
ISG.2023.MONO.LEGAL.3

TABLE OF CONTENTS

1. ADMINISTRATIVE LAW, ADMINISTRATIVE PROCESS		
1.1	Bodrova I.¹ STATE-LEGAL FRAMEWORK FOR THE OVERSIGHT OF LOCAL SELF-GOVERNMENT IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES ¹ Department of State Building, Yaroslav Mudryi National Law University	4
1.2	Lohvyn A.¹ ПДВ ТА ЕКСПОРТ: ДАТА ВИЗНАЧЕННЯ ПОДАТКОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ¹ Independent scientist, Dnipro, Ukraine	17
1.3	Поліщук М.Г.¹, Тимченко Л.М.¹ РОЛЬ І МІСЦЕ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ У СИСТЕМІ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ У ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКІЙ ДОКТРИНІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА ¹ Кафедра права, Дніпровський інститут, Міжрегіональна Академія управління персоналом	32
2. CRIMINAL AND CRIMINAL - EXECUTIVE LAW		
2.1	Karpova N.¹, Piestsov R.², Dubchak L.², Makarova O.², Konchakovska V.² CONCEPTS AND FEATURES OF THE AGE OF CRIMINAL RESPONSIBILITY IN THE LEGISLATION ON CRIMINAL RESPONSIBILITY ¹ Faculty of law, Academician Yuri Bugay International University of Science and Technology ² Department of Jurisprudence and Branch Legal Disciplines Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University	41
REFERENCES		61

SECTION 1. ADMINISTRATIVE LAW, ADMINISTRATIVE PROCESS

DOI: 10.46299/ISG.2023.MONO.LEGAL.3.1.1

1.1 State-legal framework for the oversight of local self-government in Ukraine in the context of European integration processes

The recent challenges and threats to the sovereignty, territorial integrity, and national security of Ukraine have underscored the imperatives within state-legal policy for consolidating and fortifying the centralized system of public administration, as well as augmenting its institutional and functional capacities. This exigency is partly attributable to the organizational characteristics inherent in the operation of public authorities under martial law, which are expressly designed to reinforce such centralization. The Law of Ukraine “On the Legal Regime of Martial Law” [1] explicitly mandates the establishment of provisional state entities — military administrations — within areas where martial law has been declared, pursuant to a presidential decree. These entities are to function in lieu of local self-government bodies, within the territorial confines, populated localities, and regions where the latter are unable to execute their designated authorities.

In addition, a discernible trend toward centralization is evident within municipal management systems that have persisted under the constraints imposed by martial law. Notably, there has been an unparalleled enlargement of the unilateral authority of local executives at the expense of the collective powers traditionally held by the representative bodies of local self-government, namely local councils. This centralizing dynamic is mirrored in the transformation of the oversight and supervisory framework pertaining to local governance: with the diminution of public scrutiny, enhanced competencies have been allocated to state institutions, thereby broadening the scope of state supervision over local self-government operations. In instances of substantiated contraventions of the Constitution or laws of Ukraine by village, settlement, or city leaders in the discharge of their duties relating to martial law measures, the President of Ukraine is empowered to institute a military administration within the concerned locality. This action, contingent upon the recommendation of the

regional military administration and concurrence with the General Staff of the Armed Forces of Ukraine, effectively results in the suspension of local self-governing entities within that territory.

It must be recognized that the aforementioned characteristics of public administration during a state of war are exceptional, necessitated by the imperative to maintain the flexibility and responsiveness of government entities in the face of comprehensive conflict. While the exigencies of the martial law regime justify certain extraordinary measures, it remains imperative to articulate a legally sound and equitable model. This model should respect the sanctity of local self-government guarantees while amalgamating municipal, state, and societal resources towards a unified objective. The urgency for such a balanced approach is heightened by Ukraine's continued and determined progression towards European Union accession, even amidst the formidable challenges of repelling armed incursion.

Nonetheless, it is imperative to acknowledge that the refinement of the state-legal framework governing the oversight of local self-government remains a pertinent issue not only during exceptional circumstances but also under normal conditions throughout the contemporary era of state development. Since 2016, the prosecutorial bodies have been divested of their general supervisory role, resulting in a vacuum where neither central nor local executive bodies have inherited effective oversight capabilities. This development has intensified the challenge of institutional and legal mechanisms to ensure that local self-government conforms to the Constitution and the laws of Ukraine across their normative, law-enforcement, and other routine functions. The constitutional reform process, particularly the amendments to Section VII "Prosecution Office," has been incomplete in addressing the decentralization of powers. It was anticipated that this reform would introduce the institution of prefects and establish additional organizational and legal entities for oversight and supervision. However, the reform's incompleteness has culminated in the lack of a robust system for state oversight to verify the legality of municipal operations. Consequently, there is a pressing need within the legal scholarly community to delineate the status and future trajectory of legal mechanisms supporting state oversight, ensuring the

alignment of local self-government with the Constitution and the laws of Ukraine, particularly in the light of aligning with European standards.

Addressing the existing legal foundations for state supervision and control in the realm of local self-government, it is apparent that the provisions are inadequate and constricted. Article 144 of the Constitution of Ukraine [2] mandates that local self-government entities, within their legally defined purview, promulgate decisions binding within their respective territories. However, should these decisions contravene the Constitution or laws of Ukraine, they are to be suspended according to a legally prescribed procedure, with a concurrent petition to the judiciary. Yet, the requisite legislation delineating this process has not been enacted by the Verkhovna Rada. A similar constitutional directive is found in Part 10 of Article 59 of the Law of Ukraine “On Local Self-Government in Ukraine,” [3] which asserts that the acts of local self-government bodies and officials are to be deemed illegal by the judiciary if they conflict with the Constitution or the laws of Ukraine. Therefore, the exclusive state-enforced mechanism to annul the effects of local self-government resolutions that violate the Constitution or laws of Ukraine is judicial declaration of their illegality, which subsequently nullifies their legal force.

Ukrainian domestic legislation fails to adequately specify the array of authoritative entities empowered to suspend the enactments of local self-government bodies on the basis of illegality, whilst concurrently initiating judicial review. Nonetheless, all interested parties, including entities responsible for auditing adherence to the Constitution of Ukraine, the laws of Ukraine, and other statutory instruments by local self-government entities and their officials, retain the right to seek judicial redress concerning the incompatibility of local self-government decisions with extant legislation. Such entities may encompass local state administrations which, pursuant to Article 28 of the Law of Ukraine “On Local State Administrations,” [4] are vested with the authority to ensure compliance with the Constitution, laws of Ukraine, and other legislative acts by local self-governing bodies and their functionaries on matters that fall within the purview of local state administrations, as well as territorial branches of central executive bodies within their delegated competencies. However, neither the

aforementioned Law nor other extant legal instruments within the Ukrainian legal corpus explicitly stipulate a framework for administrative supervision concerning the activities of local self-government bodies within the ambit of their self-governed jurisdiction.

The European Charter of Local Self-Government [5] provides a detailed regulatory framework for the principles governing state supervision of local self-government bodies, reflecting the practices adopted by European states in addressing this matter. Specifically, the Charter enunciates the following foundational principles:

First, it stipulates that any administrative oversight of local self-government entities must be conducted solely in accordance with procedures and circumstances prescribed by the constitution or statutory law.

Second, the Charter clarifies that such administrative oversight generally seeks to guarantee adherence to legal and constitutional mandates. Nonetheless, it concedes that higher-level authorities are permitted to administer supervisory actions concerning the punctuality with which local self-government bodies fulfill their delegated responsibilities.

Third, the Charter mandates that any administrative scrutiny of local self-government bodies should be executed in a manner that maintains the proportionality between the supervisory measures employed by the controlling entity and the gravity of the interests they seek to safeguard.

The European Charter of Local Self-Government prescribes that the mechanisms of administrative oversight over local self-government bodies should be codified at the constitutional or statutory level within the respective state, which acts as a bulwark for local self-government autonomy. In Ukraine, such legislative codification of these mechanisms has not been realized.

In conjunction with the stipulations of the European Charter, it is also pivotal to consider Recommendation No. R(98)12 “On the supervision of the activities of local authorities,” which was promulgated by the Committee of Ministers of the Council of Europe on September 18, 1998 [6]. This recommendation is principally directed at the actualization of the principles delineated in Article 8 of the Charter. The addendum to

this document delineates guiding principles intended to inform the extent and methods of administrative supervision. These principles include: 1) ensuring that local authorities are permitted to exercise their powers unabated, except where legislation stipulates otherwise; 2) promoting a clear definition of 'own powers' through the process of delegation, which, in turn, is anticipated to diminish the need for supervision; 3) articulating explicitly within statutory provisions the varieties of activities that fall under the purview of supervision; 4) constraining obligatory administrative oversight to actions that bear significant weight as determined by the official mandate; 5) curtailing the comprehensive range of administrative oversight; 6) advocating for a singular supervisory entity at the initial level of intervention, and in instances where specialized supervisory bodies are necessitated—dependent on the activity subject to review—clearly demarcating the competencies of such entities to preclude ambiguity regarding the responsible supervisory authority; 7) instituting in normative documents a prescribed duration within which the supervisory body must execute its oversight responsibilities.

It is critical to recognize the divergence between the current organizational and legal frameworks of state supervision and control over local self-government activities in Ukraine and the established European standards and guiding principles [7]. This discrepancy is compounded by the lack of a systemic approach and a robust legal foundation for such oversight.

The anticipated overhaul of the state supervision and control mechanisms concerning the legality of local self-government operations was slated to be undertaken during the constitutional reform aimed at decentralizing power. In this context, the draft Law of Ukraine “On Amendments to the Constitution of Ukraine (regarding the decentralization of power)” (registration no. 2217a) [8] envisaged the creation of a prefecture system. This system would be responsible for ensuring compliance with the Constitution and the laws of Ukraine by local self-government bodies. It would be authorized to suspend the actions of local self-governments on the premise of their non-conformity with the Constitution or legal statutes, while concurrently initiating judicial review.

Furthermore, the legislative proposals sought to institute an additional mechanism of critical importance for safeguarding the state's territorial integrity. This mechanism would enable a state response in instances where a local community head, community council, or district or regional council passed a resolution contravening the Constitution of Ukraine, thereby posing a threat to state sovereignty, territorial integrity, or national security. Under this proposed framework, the President of Ukraine would have the authority to suspend the execution of such contentious decisions and simultaneously petition the Constitutional Court of Ukraine. Concomitantly, there would be a provisional suspension of the community head's powers, as well as the functions of the community, district, and regional councils, with the President appointing an interim state commissioner. Should the Constitutional Court of Ukraine ascertain that the decision of the local community head or council violates the Constitution, the Verkhovna Rada of Ukraine, upon the President's proposal, would be empowered to dissolve the community head's mandate or the council, thereby prompting extraordinary elections in accordance with legal stipulations.

The envisioned model of state supervision within the realm of local self-government was designed to equilibrate the legally enshrined autonomy of local self-government bodies in decision-making with the state's prerogative to possess an efficacious set of tools to uphold the unitary nature of the nation-state, ensure the territorial integrity and sovereignty of Ukraine, and safeguard the rights and freedoms of its citizenry. In this vein, Ukraine contemplated the adoption of the French model for the prefect institution, which is deemed 'relatively soft.' In this model, prefects have the capacity to suspend — but not nullify — the acts of local self-governments, in contrast to the systems in place in other European nations, such as Poland, where prefects may have more stringent powers to invalidate local government actions.

Notwithstanding the deferral of the constitutional amendments related to the decentralization of power, the critical elements of the pertinent reform continue to occupy a prominent position in the discourse among experts and the public sphere. Attempts were made to delineate the fundamental tenets of state oversight in the domain of local self-government within the proposed draft Law of Ukraine “On

Prefects.” [9] This draft was subjected to a rigorous evaluation by the expert community. In its wake, further legislative proposals, namely the draft Laws of Ukraine “On Amendments to Some Legislative Acts of Ukraine Regarding State Control Over the Compliance of Decisions of Local Self-Government Bodies with the Constitution and Laws of Ukraine” [10] and “On Amendments to Some Legislative Acts of Ukraine Regarding the Suspension of Acts of Local Self-Government Bodies,” [11] were formulated. These proposals incited robust debate among professionals in the field. However, following these discussions, neither draft secured affirmative assessments or garnered support. This outcome delineates the imperative of formulating consensus-based positions and clauses that ought to underpin the creation of a legislative framework for structuring and implementing state supervision and control over local self-government. In light of this objective, it is necessary to articulate certain considerations that will inform the development of such legislative architecture.

Firstly, it is mandated by part 4 of Article 143 and part 2 of Article 144 of the Constitution of Ukraine that the procedures for overseeing compliance of local self-government bodies with the Constitution and laws of Ukraine must be precisely defined. This requirement applies to both the exercise of their inherent self-governing authorities and the administration of delegated state functions. The autonomous competencies represent the scope of self-regulation by local self-governments within the parameters established by the Constitution and laws of Ukraine. As such, state oversight is restricted to ensuring adherence to these legal boundaries during the exercise of self-governance, characterized by a supervisory form of control. In contrast, state oversight of delegated authorities encompasses a more comprehensive form of control, addressing not only the legality but also the efficacy with which various tasks are executed. Delegated competencies pertain to areas where the principle of state non-intervention, as affirmed by Article 20 of the Law of Ukraine “On Local Self-Government in Ukraine,” does not apply. In these domains, local bodies are entrusted with the execution of certain state functions, and thus, the scope of state control transcends mere observance. As instruments of state governance, the oversight of

delegated authorities necessitates not only monitoring the status of their implementation but also rectifying any violations encountered [12].

In the given context, it is considered inadvisable to consolidate the supervisory and oversight functions concerning the activities of local self-government bodies—pertaining to both their intrinsic and delegated authorities—within a singular oversight institution. Such centralization could culminate in the establishment of an omnipresent control system over these bodies, effectively integrating them into the executive hierarchy. It is posited that the oversight body in question should be limited to ensuring the conformity of local self-government bodies with the Constitution and laws of Ukraine during their normative functioning. Meanwhile, the oversight of the execution of delegated powers should be entrusted to sector-specific central executive authorities.

Secondly, state supervision ought to be confined to normative acts issued by representative and executive bodies of local communities, as well as by district and regional councils. As for individual acts, they should be subject to the usual legal process, wherein interested entities may contest their legality through judicial appeal. The rationale for this limitation is twofold: individual acts are effective immediately upon adoption, and their operational lifespan is exhausted upon execution, which complicates, and typically precludes, the application of the constitutional framework for suspension and contestation. These acts, once executed, are beyond the reach of procedures designed for extant legal instruments. This interpretation is undergirded by the jurisprudential stance of the Constitutional Court of Ukraine, articulated in the rationale of Decision No. 7-rp/2009 dated April 16, 2009, concerning the annulment of local self-government acts [13].

Thirdly, the exercise of supervision must be characterized by its continuity rather than a selective approach, and it should be subsequent, not preemptive. Normative acts promulgated by local self-government bodies are to be transmitted to the supervisory authority expeditiously, yet such acts shall take effect following the general procedures as prescribed by the Law of Ukraine “On Local Self-Government in Ukraine.” Upon identifying any inconsistencies with the Constitution or laws of Ukraine within such acts, the supervisory authority is obliged to notify the issuing body of the detected legal

infractions promptly, providing a reasonable period for the rectification of these issues. In the event that the act is not amended to achieve legal compliance within the allotted timeframe, the operation of the municipal normative act is to be suspended, accompanied by an immediate judicial appeal. This protocol aligns with Article 144 of the Constitution of Ukraine.

Additionally, while the supervisory authority may proffer a preliminary assessment on the constitutionality and legality of proposed municipal legal drafts, reflecting their public significance, such opinions are to be deemed advisory and non-binding for the local self-government bodies. The imposition of a compulsory preliminary verdict by the supervisory authority would infringe upon the legal autonomy of local self-government, as enshrined in the European Charter of Local Self-Government, and would be at odds with the administrative practices of European states, where preemptive administrative supervision is not a prevalent norm.

Fourthly, the state supervision framework ought to eschew the establishment of hierarchical relationships between local self-government entities and the supervisory body, preclude the formation of an overarching control body, and abstain from the inspection and appraisal of public service quality standards, as these fall within the ambit of substantive (sectoral) control. The competencies ascribed to the supervisory body must be commensurate with its functional mandate, serving to ensure legality, counteract corruption, and fulfill other objectives of significant public interest.

Fifthly, the determination of the supervisory body's placement within a specific segment of the state apparatus is of paramount importance. It is posited that this body should not fall under the purview of local state administrations or the direct control of the Government, to prevent the emergence of a state-dictated supervisory mechanism over local self-governments through executive channels. Institutional logic supports the association of the supervisory body with the presidential subsystem, given that the President of Ukraine is vested with the constitutional role of safeguarding the Constitution, as well as the rights and freedoms of citizens (Article 102 of the Constitution of Ukraine). Sectoral oversight of the execution of delegated powers by local self-government should be the remit of the executive authorities.

In light of the establishment of amalgamated territorial communities and the reconfiguration of district administrative roles, it is deemed prudent to institute supervisory entities at the regional tier. However, legislative provisions must be crafted to facilitate the establishment of their territorial branches at subordinate levels of the territorial power structure, as necessitated by practical considerations.

Sixthly, the envisioned supervisory subject is to be an authoritative, proficient, and efficacious state institution. The appointment process for the head of the supervisory body necessitates a resolution regarding the body's hierarchical alignment. It is suggested that the President of Ukraine appoint the head based on a recommendation from the Cabinet of Ministers of Ukraine, selecting from candidates who have emerged victorious in a competitive process for membership within this institution.

The numerical strength of the supervisory body should reflect the density and diversity of local self-government entities within the jurisdiction, the specificity of their operations, and the idiosyncrasies of the territory. Recruitment should hinge on open competitive selection, anchored in objective and transparent criteria such as educational background, practical experience, professional competencies, and so forth. It is imperative that this body operates insulated from political maneuvering and duress, upholding political impartiality.

Seventhly, it is essential for the law to articulate the feedback mechanism employed by the supervisory subject towards local self-government bodies and their conglomerates. Such a mechanism is a pivotal component of the interplay between state power and local self-governance, and as such, its principal forms and methods warrant codification at the legislative echelon. Among the recommended provisions are the establishment of a consultative council within the supervisory body, the synthesis and circulation of summaries encapsulating the practices of supervisory activities, educational initiatives, and other related measures.

Within the purview of the ongoing analysis, it is critical to elucidate the legal framework governing state oversight of local self-government bodies' performance of certain executive powers. Article 143 of the Constitution of Ukraine mandates that

local self-government entities, in the realm of their executive powers, fall under the supervisory domain of the corresponding executive authorities. Echoing this, Article 11 of the Law of Ukraine “On Local Self-Government in Ukraine” states that executive bodies of city councils, in the context of delegated powers, are accountable to and operate under the aegis of the related executive authorities.

Furthermore, Article 20 of the Law of Ukraine “On Local Self-Government in Ukraine” decrees that state oversight of the powers of local self-government bodies and officials is to be conducted strictly in accordance with the Constitution and laws of Ukraine. This oversight must be confined to legally defined boundaries and executed in a legally prescribed manner, ensuring that it does not transgress into undue interference with the autonomous powers endowed upon local self-government bodies.

However, the prevailing state control over local self-government bodies currently transgresses the stipulations of the Constitution of Ukraine and the Law of Ukraine “On Local Self-Government in Ukraine,” due to its lack of legislative regulation. The only statutory provision is found within the Law of Ukraine “On the Cabinet of Ministers of Ukraine,” [14] which prescribes that the Cabinet of Ministers exercises control over the adherence to legislation by local self-government bodies in matters of legal policy, legality, and human rights protection, specifically concerning the execution of delegated executive powers (Article 20). Furthermore, pursuant to the Constitution and national laws, it is tasked with ensuring control over the performance of delegated powers by local self-governments (Part 5 of Article 39). Yet, this control is conducted in the absence of a comprehensive legislative framework, reliant instead on subordinate legal enactments.

The procedural aspects governing the executive authorities' control over the delegated functions of local self-government bodies have been delineated by the Cabinet of Ministers of Ukraine in Resolution No. 339, dated March 9, 1999, as subsequently amended [15]. This mandate of control resides with local state administrations and, where legally stipulated, with ministries and other central executive bodies, including their territorial divisions. It encompasses the scrutiny of local self-government acts, soliciting reports on the execution of delegated functions,

and the inspection of the operational facets of executive bodies of village, settlement, and city councils.

It is patently clear that there exists an imperative necessity to legislate the organizational and procedural aspects of state control over the exercise of certain executive powers by local self-government bodies at the level of a dedicated law. Such a law ought to establish the fundamental principles, imperatives, participating entities, methodologies, and protocols of control activities. It should also define the rights and obligations of the controlling and the controlled entities, the regime of measures to address identified infractions in the execution of delegated powers, safeguards for local self-government bodies against control measures, and the framework, processes, and grounds for accountability of local self-government bodies in instances of failure to execute or improper execution of delegated powers.

In synthesizing the findings of the investigation into the legal regulation of state supervision concerning the conformity of local self-government bodies with the Constitution and laws of Ukraine, it is imperative to concede the deficiency of a robust legislative framework, the absence of an efficacious supervisory mechanism, and the non-fulfillment of European benchmarks in this domain.

The rectification of these issues is intrinsically linked to the enhancement of constitutional and legal strategies pertaining to local self-government. This encompasses a comprehensive rejuvenation of the constitutional underpinnings for the structuring and functioning of local self-governance as a whole, as well as state supervision over the adherence to legal provisions within the operations of municipal authorities. Furthermore, it necessitates the enactment of specific legislation that governs state supervision ensuring compliance of local self-governance bodies with the Constitution and national laws, in addition to legislating state oversight over the execution of certain executive powers by these local entities.

In the endeavor to evolve the organizational and legal frameworks for state supervision, and with the objective of assimilating European norms within this sphere, several proposals have been advanced:

1) To institute a clear demarcation between the modalities for supervising the observance by local self-government bodies of the Constitution and national laws when exercising their autonomous (self-government) powers, as opposed to the methodologies for overseeing the fulfillment of state-delegated powers by these entities.

2) To broaden the scope of state supervision to encompass municipal legal instruments of a regulatory character.

3) To ensure that state supervision is conducted consistently and on an ongoing basis, in response to the normative activities of local self-government entities.

4) To avert the establishment of any hierarchical dynamics between the supervisory apparatus and local self-government structures.

5) To affiliate the supervisory organ with the presidential subsystem, thereby reinforcing its alignment with the constitutional provision of the President as the guarantor of state and legal order.

6) To institute the supervisory entity as an authoritative, proficient, and efficacious state body, with personnel recruitment predicated on open, competitive selection processes that adhere to objective, comprehensible criteria and transparent protocols.

7) To mandate, through legislative action, the establishment of a consultative mechanism from the supervisory body to local self-government units and their conglomerates.

The task of constructing a well-calibrated mechanism for state control and oversight, which addresses systemic-structural, legal, functional-competence, and procedural-processual components, is especially pertinent in the context of martial law and the subsequent recovery period in Ukraine. This subject could form the nucleus of future investigative endeavors.

1.2 ПДВ та експорт: дата визначення податкових зобов'язань

Автором в статті досліджується нормативне регулювання справляння податку на додану вартість, в тому числі момент (дата) виникнення податкових зобов'язань у разі здійснення експортних операцій, які передбачають вивезення товарів за межі митної території України. Правова проблематика податкової сфери полягає переважно у визначенні та ефективному забезпеченні меж свободи й необхідності у поведінці суб'єктів податкових правовідносин через відповідні правові, законодавчі норми. Зазначені правові, законодавчі норми повинні забезпечувати збалансованість публічних та приватних інтересів, а також унеможливити їх неоднозначне, множинне трактування. Національне законодавство повинно запроваджувати внутрішні процедури адміністрування (справляння) податків, які посилюють прозорість і ясність дій всіх суб'єктів податкових правовідносин та відповідно мінімізують ризик помилок, в тому числі щодо правильності визначення моменту (дати) виникнення податкових зобов'язань. Вони не повинні давати можливість суб'єктам податкових правовідносин діяти на власний розсуд, тим самим створювати умови для порушення балансу публічно-правових відносин у податковій сфері. Зазначене стосується, зокрема, правильності визначення дати виникнення податкових зобов'язань з податку на додану вартість у разі здійснення експортних операцій (вивезення товарів за межі митної території України), оскільки такі операції передбачають проведення відповідних митних процедур та формальностей. В свою чергу, здійснення таких митних процедур і формальностей (оформлення вантажно-митних декларацій) та подальше фактичне переміщення товарів через митний кордон України, зазвичай займають певний час та не завжди відбуваються протягом однієї календарної дати (звітного періоду). На даний час дослідження з цього питання не проводились. В умовах активного розвитку інтеграційних процесів (вступ України до Європейського простору), необхідність законодавчого забезпечення (нормативної урегульованості) прозорості справляння податків, зокрема, податку на додану вартість, набуває

все більш вагомого значення для ефективного зростання економічного благополуччя нашої держави. Таким чином, постає необхідність подальших наукових досліджень з питань адміністрування податку на додану вартість, в тому числі щодо правильності визначення дати виникнення податкових зобов'язань за наслідками здійснення експортних операцій (дата вантажно-митної декларації чи дата переміщення через митний кордон). В статті здійснено аналіз сучасного стану правового регулювання справляння податку на додану вартість в частині визначення дати виникнення податкових зобов'язань під час переміщення товарів через митний кордон України. Вказане дозволило виявити проблемні питання правового характеру, які призводять до порушення збалансованості публічних та приватних інтересів у податковій сфері, шляхи їх вирішення та зробити науково обґрунтовані висновки з окресленої проблематики.

Наявність податку на додану вартість в податковій системі будь-якої країни європейського простору є обов'язковим для вступу до Європейського союзу. Однією з обов'язкових структурних ознак держави є система оподаткування, бо однією з цілей державного регулювання є така система адміністрування податків і зборів за якої, з одного боку, зібраних податків повинно бути достатньо для забезпечення виконання завдань та здійснення функцій, які стоять перед державою, а з іншого – тягар процедури справляння податків не повинен бути надмірним для платника.

Головна юридична проблематика податкової сфери полягає переважно у визначенні та ефективному забезпеченні меж свободи й необхідності у поведінці суб'єктів податкових правовідносин через відповідні правові, законодавчі норми, у захисті права власності окремих платників та інтересів суспільства, які реалізуються у фінансово-податковій діяльності держави.

Відповідні правові, законодавчі норми повинні забезпечувати збалансованість публічних та приватних інтересів, а також унеможливити їх неоднозначне, множинне трактування. Національне законодавство повинно запроваджувати внутрішні процедури адміністрування (справляння) податків,

які посилюють прозорість і ясність дій всіх суб'єктів податкових правовідносин та відповідно мінімізують ризик помилок (зловживань), в тому числі давати можливість суб'єктам податкових правовідносин діяти на власний розсуд, тим самим створювати умови для порушення балансу публічно-правових відносин у податковій сфері.

Зазначене стосується, зокрема, правильності визначення фактичної дати виникнення податкових зобов'язань з податку на додану вартість у разі здійснення експортних операцій (вивезення товарів за межі митної території України), оскільки такі операції передбачають проведення відповідних митних процедур та формальностей. В свою чергу здійснення таких митних процедур і формальностей (оформлення вантажно-митних декларацій) та подальше фактичне переміщення товарів через митний кордон України, зазвичай не збігаються у часі, оскільки не завжди відбуваються протягом однієї календарної дати (звітного періоду).

Операції з вивезення товарів за межі митної території України у митному режимі експорту оподатковуються за нульовою ставкою податку на додану вартість, та відповідно, в незалежності від правильності визначення дати виникнення податкових зобов'язань за фактом їх здійснення, не призводить до заниження податку до сплати. Водночас, оскільки на дату виникнення податкових зобов'язань платник податку зобов'язаний скласти податкову накладну та зареєструвати її в Єдиному реєстрі податкових накладних (далі – ЄРПН), неправильно визначена дата виникнення податкових зобов'язань за експортними операціями призводить до порушення строків складання та реєстрації податкових накладних.

Зазначене, в свою чергу, створює передумови, за яких контролюючий орган вважаючи, що платник податків не вірно визначив дату виникнення податкових зобов'язання за фактом здійснення експортних операцій, може застосувати штрафні санкції за відсутність реєстрації або за порушення строків реєстрації податкових накладних в ЄРПН.

Таким чином, правильність визначення дати виникнення податкових зобов'язань з податку на додану вартість за експортними операціями виключає можливість допущення порушення строків реєстрації податкових накладних та можливих претензій з боку контролюючих органів.

Метою даної статті є встановлення проблемних питань і особливостей визначення дати виникнення податкових зобов'язань за фактом здійснення експортних операцій, оскільки правильність її визначення унеможливить настання юридичної відповідальності платників податків (суб'єктів господарювання) за порушення строків реєстрації податкових накладних в Єдиному реєстрі податкових накладних, та зробити відповідні висновки.

В свою чергу, слід підкреслити, що на даний час дослідження з цього питання на проводились. При цьому, в умовах активного розвитку інтеграційних процесів (вступ України до Європейського простору), необхідність законодавчого забезпечення (нормативної урегульованості) прозорості справляння податків, зокрема, податку на додану вартість, набуває все більш вагомого значення. Тому постає необхідність подальших наукових досліджень з питань справляння податку на додану вартість, зокрема, правильність визначення дати виникнення податкових зобов'язань під час здійснення експортних операцій та вивезення товарів (переміщення за межі митної території України).

В статті на основі аналізу чинного законодавства та судової практики визначено проблемні питання правового регулювання справляння податку на додану вартість, зокрема, правильність визначення дати виникнення податкових зобов'язань під час переміщення товарів через митний кордон України (експорт) та шляхи їх вирішення. Крім того, зроблено науково обґрунтовані висновки з окресленої проблематики.

Адміністрування податків і зборів є однією з ознак держави та важливою складовою її існування. В даній статті ми не будемо зупинятись на визначенні поняття та сутності адміністрування (справляння) податків, оскільки в науковій літературі багатьма науковцями надано досить змістовне обґрунтування вказаній

категорії, в тому числі і стосовно податку на додану вартість (далі – ПДВ). Натомість лише зазначимо, що ефективність справляння податків досягається за рахунок її належного нормативного закріплення та правового підґрунтя відповідних положень.

В свою чергу, адміністрування (справляння) будь-якого податку нерозривно пов'язано з моментом (датою) виникнення обов'язку щодо визначення податкового зобов'язання з урахуванням здійснення певних господарських операцій (об'єкт). На наш погляд, для податку на додану вартість одними з основних елементів його правового механізму є такі поняття як податкове зобов'язання (база та об'єкт за відповідними операціями з постачання (продажу) товарів/послуг) та податковий кредит, завдяки яким визначається сума податку, яка підлягає перерахуванню до бюджету.

В своїх попередніх публікаціях ми не одноразово зупинялись на даних поняттях, тому лише нагадаємо, що податкове зобов'язання з податку на додану вартість є безумовним обов'язком платника щодо його визначення та відображення у податковій звітності, в незалежності від того за якою ставкою здійснюється операцій з постачання (продажу) товарів/послуг за основною або нульовою. При цьому, податковий кредит є правом платника податків для відображення у податковій звітності, дає можливість зменшувати розмір податкового зобов'язання та відповідно впливає на суму податку до сплати в бюджет у бік її зменшення.

Однак, незалежно від того, чи створює певна господарська операція з постачання товарів/послуг виникнення обов'язку з нарахування податку на додану вартість (основна ставка) чи ні (нульова ставка), у платника виникає обов'язок (необхідність) у складанні податкової накладної на дату здійснення такої операції (визначення податкових зобов'язань) з подальшою реєстрацією в ЄРПН. При цьому відсутність реєстрації та/або порушення строків реєстрації податкової накладної призводить до настання обставин, з якими законодавець пов'язує виникнення підстав для притягнення до відповідальності (застосування штрафних санкцій).

Порядок формування (дата виникнення) податкових зобов'язань з податку на додану вартість регламентований положеннями Податкового кодексу України (далі – Податковий кодекс) [16]. Так, відповідно до пункту 187.1 статті 187 Податкового кодексу [16], датою виникнення податкових зобов'язань з постачання товарів/послуг вважається дата, яка припадає на податковий період, протягом якого відбувається будь-яка з подій, що сталася раніше, зокрема, дата відвантаження товарів, а в разі експорту товарів – дата оформлення митної декларації, що засвідчує факт перетинання митного кордону України, оформлена відповідно до вимог митного законодавства.

За умовою підпункту 195.1.1 пункту 195.1 статті 195 Податкового кодексу [16], за нульовою ставкою оподатковуються операції з вивезення товарів за межі митної території України у митному режимі експорту. Товари вважаються вивезеними за межі митної території України, якщо таке **вивезення підтверджене** в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, митною декларацією, оформленою відповідно до вимог Митного кодексу України.

Аналіз наведених норм дає можливість стверджувати, що з метою визначення дати виникнення податкових зобов'язань з податку на додану вартість, відповідно до статті 187 Податкового кодексу, складання та реєстрації податкових накладних у разі експорту товарів необхідно враховувати положення відповідних нормативно-правових актів, якими врегульовано процедури митного оформлення експортних операцій. При цьому, за умовою статті 195 Податкового кодексу [16] товари вважаються вивезеними за межі митної території України, якщо таке **вивезення підтверджене** в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

З даного приводу слід звернути увагу на позицію, викладену в листі Міністерства фінансів України від 21.03.2019 № 11310/09-63/7948 [17], відповідно до якої, у разі здійснення операцій з вивезення товарів за межі митної території України датою виникнення податкових зобов'язань з ПДВ є дата оформлення митної декларації, що засвідчує факт перетинання митного кордону

України, оформленої відповідно до вимог Митного кодексу України та постанови КМУ від 21.05.2012 № 450.

Як бачимо, даний лист також не дає однозначної відповіді стосовно визначення дати виникнення податкових зобов'язань з ПДВ у разі експорту товарів, а лише цитує положення Податкового кодексу (формулювання наведені у статті 187) з тим же посиланням на оформлення митної декларації, що засвідчує факт перетинання митного кордону України відповідно до вимог митного законодавства.

Статтею 201 Податкового кодексу передбачено, що на дату виникнення податкових зобов'язань платник податку зобов'язаний скласти податкову накладну в електронній формі з дотриманням умови щодо реєстрації у порядку, визначеному законодавством, кваліфікованого електронного підпису уповноваженої платником особи та зареєструвати її в Єдиному реєстрі податкових накладних у встановлений цим Кодексом термін.

Згідно з пунктом 3 Порядку заповнення податкової накладної (затверджений наказом Міністерства фінансів України 31.12.2015 № 1307, який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 26.01.2016 за № 137/28267) (далі – Порядок № 1307) [18], усі податкові накладні, у тому числі накладні, особливості заповнення яких викладені в пунктах 9-15 та 19 цього Порядку, підлягають реєстрації в Єдиному реєстрі податкових накладних у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, та за формою, чинною на день такої реєстрації.

Як передбачено пунктом 12 Порядку № 1307 [18], у разі здійснення операцій з вивезення товарів за межі митної території України у графі “Отримувач (покупець)” зазначаються найменування (П. І. Б.) нерезидента та через кому – країна, в якій зареєстрований покупець (нерезидент), а у рядку “Індивідуальний податковий номер отримувача (покупця)” проставляється умовний ІПН “300000000000”, рядок “Податковий номер платника податку або серія (за наявності) та номер паспорта” не заповнюється.

Відсутність складання та реєстрації податкової накладної передбачає настання відповідальності, визначеної статтею 120¹ Податкового кодексу [16].

В свою чергу, правильність визначення дати виникнення податкових зобов'язань за операціями з експорту товарів, що передбачає вивезення за межі митної території (переміщення через митний кордон) України відповідних товарів, виключає можливість настання відповідальності за порушення строків складання та реєстрації податкової накладної. При цьому, таке вивезення повинно бути підтверджене в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. У зв'язку з чим, слід з'ясувати з чим саме положення чинних нормативно-правових актів пов'язують фактичне виконання (здійснення) експорту товарів.

За визначенням, яке міститься у статті 4 Митного кодексу України № 4495-VI від 13.03.2012 (далі – Митний кодекс) [19]:

- ... вивезення товарів, транспортних засобів за межі митної території України – сукупність дій, пов'язаних із переміщенням товарів, транспортних засобів через митний кордон України ... (*пункт 4*);

- митна декларація – заява встановленої форми, в якій особою зазначено митну процедуру, що підлягає застосуванню до товарів, та передбачені законодавством відомості про товари, умови і способи їх переміщення через митний кордон України та щодо нарахування митних платежів, необхідних для застосування цієї процедури (*пункт 20*);

- митна процедура – зумовлені метою переміщення товарів через митний кордон України сукупність митних формальностей та порядок їх виконання (*пункт 21*);

- митне оформлення – виконання митних формальностей, необхідних для випуску товарів, транспортних засобів комерційного призначення (*пункт 23*);

- митний режим – комплекс взаємопов'язаних правових норм, що відповідно до заявленої мети переміщення товарів через митний кордон України визначають митну процедуру щодо цих товарів, їх правовий статус, умови оподаткування і обумовлюють їх використання після митного оформлення (*пункт 25*);

- митні формальності – сукупність дій, що підлягають виконанню відповідними особами і митними органами, а також автоматизованою системою митного оформлення з метою дотримання вимог законодавства України з питань митної справи (*пункт 29*);

Частиною 1 статті 12 Митного кодексу [19] передбачено, що для цілей визначення ролі підприємства в міжнародному ланцюзі постачання товарів терміни вживаються у такому значенні, зокрема, експортер (імпортер) – підприємство, яке на підставі укладених ним безпосередньо або через посередника (комісіонера, агента, консигнатора тощо) зовнішньо-економічних договорів (контрактів) здійснює експорт (імпорт) товарів з переміщенням їх через митний кордон України, незалежно від митного режиму, в який поміщуються такі товари;

За умовою статті 82 Митного кодексу [19], експорт (остаточне вивезення) – це митний режим, відповідно до якого українські товари випускаються для вільного обігу за межами митної території України без зобов'язань щодо їх зворотного ввезення.

Статтею 84 Митного кодексу [19] передбачено, що товари, поміщені у митний режим експорту, втрачають статус українських товарів з моменту їх фактичного вивезення за межі митної території України.

З наведеного можна зробити висновок, що вивезення товарів за межі митної території України та пов'язана з цим переміщенням сукупність дій, які передбачають необхідність поміщення їх у відповідний режим експорту, проведення митного оформлення та визначених митних формальностей, вважається здійсненим (звершеним) з моменту їх фактичного вивезення за межі митної території (переміщення через митний кордон) України.

Згідно з статтею 248 Митного кодексу [19], митне оформлення розпочинається з моменту подання митному органу декларантом або уповноваженою ним особою митної декларації або документа, який відповідно до законодавства її замінює, та документів, необхідних для митного оформлення, а в разі електронного декларування – з моменту отримання митним органом від

декларанта або уповноваженої ним особи електронної митної декларації або електронного документа, який відповідно до законодавства замінює митну декларацію.

Частиною 5 статті 255 Митного кодексу [19] визначено, що митне оформлення вважається завершеним після виконання всіх митних формальностей, визначених цим Кодексом відповідно до заявленого митного режиму, що засвідчується митним органом шляхом проставлення відповідних митних забезпечень (у тому числі за допомогою інформаційних технологій), інших відміток на митній декларації або документі, який відповідно до законодавства її замінює, а також на товаросупровідних та товарно-транспортних документах у разі їх подання на паперовому носії.

Пунктом 16 Положення про митні декларації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України Питання, пов'язані із застосуванням митних декларацій № 450 від 21.05.2012 (далі – Положення № 450) [20], митна декларація на паперовому носії вважається оформленою за наявності на всіх її аркушах відбитка особистої номерної печатки посадової особи митного органу, яка завершила митне оформлення. Електронна митна декларація вважається оформленою за наявності внесеної до неї посадовою особою митного органу, яка завершила митне оформлення, за допомогою автоматизованої системи митного оформлення відмітки про завершення митного оформлення з використанням електронного підпису чи печатки, що базуються на кваліфікованому сертифікаті відкритого ключа. Оформлена електронна митна декларація за допомогою автоматизованої системи митного оформлення перетворюється у візуальному формі, придатну для сприйняття її змісту людиною, у форматі, що унеможливорює у подальшому внесення змін до неї, та надсилається декларанту або уповноваженій ним особі.

Відповідно до пункту 30 Положення № 450 [20], вивезення товарів за межі митної території України підтверджується у разі поміщення товарів у митні режими, зокрема, *експорту* – митною декларацією, заповненою у звичайному

порядку, чи додатковою декларацією, а також повідомленням про фактичне вивезення товарів за межі митної території України.

Повідомлення про фактичне вивезення товарів за межі митної території України містить відомості про кількість та номери у митній декларації товарів, вивезених за межі митної території України, дату їх фактичного вивезення, а у разі митного оформлення товарів за електронною митною декларацією – також відомості про номер митної декларації. За однією митною декларацією може бути надано кілька повідомлень про фактичне вивезення товарів за межі митної території України з урахуванням дат фактичного вивезення товарів.

З огляду на наведене повідомлення про фактичне вивезення товарів за межі митної території України не є самостійним документом, а є **невід'ємною частиною** процедури оформлення митної декларації (її складовою), яке відповідно і засвідчує фактичне вивезення товарів за межі митної території України (переміщення через митний кордон). Тобто, лише за наслідками отримання відповідного повідомлення суб'єкт господарювання (експортер) може вважати, що операція з експорту продукції (вивезення за межі митної території України) фактично відбулась.

Як бачимо, оформлення митної декларації не є єдиним документом, яким засвідчується факт і дата фактичного переміщення через митний кордон товарів, а є документом, який містить відомості про товари та мету їх переміщення через митний кордон України та посвідчує надання суб'єкту зовнішньоекономічної діяльності права на розміщення товарів (визначений митний режим) і підтверджує, а не встановлює права та обов'язки зазначених в митній декларації осіб відносно здійснення ними відповідних правових, фінансових, господарських операцій.

При цьому, знаходження під митним контролем товарів неможливе без їх фактичного подальшого вивезення за межі митної території України, і при цьому первинним є поміщення товарів у відповідний митний режим (*експорт*) з подальшим переміщенням товарів через митний кордон України, підставою для якого є відповідне декларування, здійснення митного оформлення товарів,

проведення необхідних митних формальностей *та перетинання ними митного кордону України* з відповідним документальним підтвердженням такого переміщення (повідомлення про фактичне вивезення товарів), що засвідчує факт і дату перетину митного кордону України.

На наш погляд, з метою визначення дати виникнення податкових зобов'язань з податку на додану вартість, відповідно до статті 187 Податкового кодексу (у разі експорту товарів), слід відштовхуватись від дати завершення процедури митного оформлення експортної операції, яка визначається за фактом належного складання (оформлення) митної декларації посадовою особою митного органу з відповідним підтвердженням (повідомленням) про вивезення (переміщення) товарів за межі митної території України, тобто, фактичного завершення (виконання) всіх митних формальностей та дати вивезення товару за межі митної території України.

Доречним також буде звернути увагу на визначення, які містяться у статті 1 Закону України від 16.04.1991 № 959-ХІІ Про зовнішньоекономічну діяльність (далі – Закон № 959-ХІІ) [21]:

- експорт (експорт товарів) – продаж товарів українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам господарської діяльності (у тому числі з оплатою в негрошовій формі) *з вивезенням* або без вивезення *цих товарів через митний кордон України*;

- момент здійснення експорту (імпорту) – *момент перетину товаром митного кордону України* або переходу права власності на зазначений товар, що експортується чи імпортується, від продавця до покупця.

Тобто, *моментом вчинення експортної операції*, зокрема моментом здійснення поставки товару за такою операцією, для застосування статей 2, 4 Закону № 959-ХІІ є момент фактичного перетину товаром митного кордону України.

В свою чергу, згідно з частинами 1 та 3 статті 321 Митного кодексу [19], товари, транспортні засоби комерційного призначення перебувають під митним контролем з моменту його початку і до закінчення згідно із заявленим митним

режимом. У разі вивезення товарів, транспортних засобів комерційного призначення за межі митної території України митний контроль розпочинається з моменту пред'явлення товарів, транспортних засобів комерційного призначення для митного оформлення та їх декларування в установленому цим Кодексом порядку.

Крім того, за умовою пункту 2 частини 6 статті 321 Митного кодексу [19], **перебування** товарів, транспортних засобів комерційного призначення під митним контролем **закінчується** у разі вивезення за межі митної території України – після здійснення митного оформлення товарів, транспортних засобів комерційного призначення **та перетинання** ними митного кордону України, за винятком митних режимів, які передбачають перебування під митним контролем протягом усього часу дії митного режиму.

На даний час відсутня судова практика з наведеного питання. Водночас, у справах, предметом розгляду яких були питання визначення моменту імпорту/експорту, суди дійшли висновку, що під “ввезенням в Україну та вивезенням з України” розуміється фактичне переміщення через митний кордон товарів та інших предметів.

На думку суду, вивезення з України товару, що підлягає митному оформленню службовими особами митниці з метою забезпечення митного контролю (митних формальностей) та для застосування засобів державного регулювання вивезення за межі митної території, неможливо без його фактичного переміщення через митний кордон України, тобто поняття “перетину товаром митного кордону України” збігається із “переміщенням товару через митний кордон України – вивезенням за межі України”.

За таких обставин, експортний товар вважається таким, що вивезений (експортований) за межі митної території України з моменту (дати) перетину державного кордону України, а не з моменту (дати) оформлення вантажної митної декларації.

З огляду на викладене, положення законодавства, якими врегульовано питання щодо провадження суб'єктами господарювання зовнішньоекономічної

діяльності, зокрема, експортних операцій, які передбачають вивезення (переміщення) товарів за межі митної території України, пов'язують завершення (здійснення) експортних операцій виключно із фактичним переміщенням таких товарів через митний кордон.

Таким чином, на наш погляд, датою виникнення податкових зобов'язань з податку на додану вартість, відповідно до статті 187 Податкового кодексу, вважається дата фактичного вивезення товарів за межі митної території України (перетин митного кордону), яка підтверджується митною декларацією та повідомленням (невід'ємна складова митної декларації) про фактичне вивезення товарів за межі митної території України.

Крім того, на даний час (*дія правового режиму воєнного стану*) важливо враховувати, що провадження суб'єктами господарювання експортних операцій це отримання (надходження) валютної виручки, яка вкрай необхідна для забезпечення обороноздатності нашої країни. При цьому, слід мати на увазі, що здійснення такої діяльності платниками податків відбувається в досить складних умовах, і саме від таких платників на даний час залежить (лежить тягар) своєчасність та повнота наповнення державного бюджету, видатки якого спрямовуються на забезпечення потреб національної оборони.

Тому положення чинного законодавства повинні забезпечувати прозорість процедур адміністрування податків, та відповідно не повинні давати можливість суб'єктам податкових правовідносин діяти на власний розсуд, тим самим створювати умови для порушення балансу публічно-правових відносин у податковій сфері, зокрема, з боку контролюючих органів у вигляді штрафних санкцій за відсутність складання та реєстрації податкової накладної у зв'язку з невірним визначенням дати виникнення податкових зобов'язань за експортними операціями.

За результатами здійсненого аналізу можна зробити наступні висновки:

1. Особливістю існування нормативно-правового забезпечення адміністрування податку на додану вартість в Україні були і досі є правові колізії

окремих положень законодавчих документів, що призводять до суперечок між контролюючими органами та платниками податків, які .

2. Положення чинного законодавства повинні забезпечувати прозорість процедур адміністрування податків, та відповідно не повинні давати можливість суб'єктам податкових правовідносин діяти на власний розсуд, тим самим створювати умови для порушення балансу публічно-правових відносин у податковій сфері, зокрема, з боку контролюючих органів

3. Застосування засобів державного регулювання вивезення за межі митної території, неможливо без його фактичного переміщення через митний кордон України. Тобто поняття *“перетину товаром митного кордону України”* збігається із *“переміщенням товару через митний кордон України – вивезенням за межі України”*. У зв'язку з чим, експортний товар вважається таким, що вивезений (експортований) за межі митної території України з моменту (дати) перетину державного кордону України, а не з моменту (дати) оформлення вантажної митної декларації.

4. Датою виникнення податкових зобов'язань з податку на додану вартість, відповідно до статті 187 Податкового кодексу, вважається дата фактичного вивезення товарів за межі митної території України (перетин митного кордону), яка підтверджується митною декларацією та повідомленням (невід'ємна складова митної декларації) про фактичне вивезення товарів за межі митної території України.

1.3 Роль і місце адміністративних послуг у системі публічних послуг у західноєвропейській доктрині адміністративного права

Дане дослідження присвячено аналізу наукових підходів закордонних вчених до теорії публічних послуг. Розглянуто характерні риси публічних послуг та їх відмінності від послуг приватного сектору відповідно до європейських теорій адміністративного права. З'ясовано, що у нормативно-правових актах країн ЄС використовують поняття «services of general interest» (послуги загального інтересу), а не публічні послуги. В свою чергу послуги загального інтересу поділяються на послуги загального економічного інтересу та соціальні послуги загального інтересу. Поняття «адміністративні послуги» зустрічається в основному у роботах німецьких дослідників адміністративного права, та стосується послуг, що надаються органами місцевого самоврядування.

Адміністративні послуги необхідно досліджувати для покращення якості надання та задоволення потреб як населення, так і держави. У цьому випадку буде дуже корисним закордонний досвід правового регулювання надання адміністративних послуг, в першу чергу досвід країн Європейського Союзу, оскільки головною метою зовнішньої політики України є вступ до цього об'єднання держав. Крім того, відсутність єдиного погляду на категорію «адміністративні послуги» зумовлює її доктринальний аналіз, враховуючи наявність широкої палітри трактувань вчених з галузі державного управління, а також юристів-адміністративістів, політологів та представників інших наукових галузей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зарубіжні автори Р. Кассим, С. Хоннефелдер, М. Шамсул Хак, Дж. Стил та П. Корриган досліджували поняття публічних послуг. Дж. Стил та П. Корриган визначили ключові характеристики поняття публічних послуг. В. Соутер та Я.Б. Михайлюк досліджували послуги загального економічного інтересу та універсальні послуги у документах ЄС.

Засновником теорії "публічних послуг" в німецькому адміністративному праві є Е. Форстхофф.

Мета статті – дослідити наукові підходи закордонних вчених до теорії публічних та адміністративних послуг.

Дослідники стверджують, що сама ідея надання послуг суспільству органами влади в Європі зародилася ще за часів формування буржуазії, а остаточно введена в практичну діяльність урядів у другій половині ХХ ст. У цей час уряди європейських країн: Великобританії, Франції, Німеччини - почали застосовувати практику приватного сектора з надання послуг до роботи органів державного управління. Країни Європи почали реформування державного управління, звертаючи особливу увагу на нову якість відносин органів державного управління з фізичними та юридичними особами. Отже, вивчення проблем адміністративних послуг бере свій початок від західних досліджень сфери державного управління, адміністративного права й політології.

У західноєвропейській доктрині державного управління адміністративні послуги здебільшого ототожнюються із державними та муніципальними послугами у рамках категорії «публічні послуги». Так, деякі зарубіжні автори, наприклад Р. Кассим, визначають поняття «публічні послуги» в найширшому сенсі як віддзеркалення реалізації колективних цілей суспільства на підставі загальноприйнятих принципів, таких як рівність доступу і суспільна солідарність, направлених на досягнення загального блага [31, с. 1]. Але такого визначення явно недостатньо для з'ясування змісту даного поняття. Точніше визначення пропонує С. Хоннефелдер, згідно з яким публічні послуги – це економічна діяльність публічного інтересу, що здійснюється органами державної влади і управляється ними, або особами, яким такі повноваження були делеговані. До публічних послуг відносяться послуги публічного інтересу або комунальні послуги, такі як надання електроенергії, газу, водопостачання, транспорту, поштових послуг і телекомунікацій [33].

Для того, щоб визначити детальніше поняття публічних послуг, необхідно також з'ясувати конкретні критерії публічності таких послуг, в числі яких М. Шамсул Хак виділяє:

- ступінь їх відмінності від послуг, що надаються з боку приватного сектора, яка полягає в неупередженості, відвертості, рівності і представництві як характеристиках, властивих саме публічному сектору;
- зміст і склад одержувачів таких послуг;
- чим вище міра публічності, тим більше число і ширше круг одержувачів послуг;
- значущість соціально-економічної ролі таких послуг;
- чим важливіша послуга для суспільства, тим вище міра її публічності;
- рівень суспільної довіри до послуг [36, с. 70].

У своєму дослідженні, описаному у роботі «Що робить публічну службу публічною», Дж. Стил та П. Корриган дійшли висновку, що можна ідентифікувати три ключові характеристики публічних послуг:

- 1) використання публічних коштів на фінансування забезпечення обслуговування;
- 2) відповідальність за якість послуг і доступність для людей покладається на органи місцевого самоврядування та державної влади;
- 3) суспільна користь, яка виникає з колективного споживання публічного обслуговування [37, с. 10].

Німецький професор О. Люхтергандт ототожнює поняття адміністративних послуг з публічними й вважає, що поняття адміністративних (управлінських) послуг не охоплює речових (скажімо, видача самої паспортної книжки) і фінансових послуг (приміром, видача грошей соціально незахищеним особам), розуміючи при цьому під управлінськими (адміністративними) послугами «позитивні» індивідуальні акти, які приймаються з метою задоволення певних інтересів фізичних або юридичних осіб [25, с. 27].

Таким чином, слід констатувати, що німецькі дослідники адміністративні послуги відносять до публічних, враховуючи основну відмінність їх від інших видів послуг у тому, що вони надаються органами державної влади та місцевого самоврядування. Інші ж послуги, на погляд зазначених дослідників носять приватний характер.

У той же час західним дослідникам властиве твердження, що адміністративні послуги – це результат роботи здебільшого органів місцевого самоврядування [28, с. 149].

Як бачимо серед європейських науковців нема єдиного погляду на поняття публічних послуг, а термін «адміністративні послуги» майже не використовується у їх працях.

Тому спробуємо звернутися до правового регулювання публічних послуг у країнах Європейського Союзу.

Через не чітке визначення поняття «публічна послуга» в європейській доктрині, як слушно зауважує Я.Б. Михайлюк, зазвичай у нормативно-правових актах країн ЄС використовують поняття «services of general interest» (з англ. – послуги загального інтересу), близьке за змістом до поняття публічних послуг, проте, на відміну від останніх, є нормативно визначеним [27, с. 115]. 20.12.2011 Європейською Комісією були затверджені «Стандарти якості послуг загального інтересу в Європі» (англ. – «Quality framework for services of general interest in Europe»), відповідно до яких послуги загального інтересу - це послуги, що надаються органами публічної адміністрації держав-учасниць, для задоволення загального інтересу, що є предметом спеціальних публічно-сервісних зобов'язань. Відповідно до вищевказаного документа послуги загального інтересу поділяються на послуги загального економічного інтересу та соціальні послуги загального інтересу. Під послуги загального економічного інтересу у Стандартах розуміють господарська діяльність, яка здійснюється для досягнення загального суспільного блага, і здійснення якої на ринку не можливе без державного втручання[35]. Таким чином, ці послуги є різновидом публічних послуг, надаються без мети одержання прибутку, а для задоволення загальних

потреб. На думку Я.Б. Михайлюк, хоча поняття «послуги загального економічного інтересу» не закріплено в українському законодавстві, проте до названих послуг можна віднести послуги громадського транспорту, житлово-комунальні, поштові та телекомунікаційні послуги, послуги з охорони здоров'я тощо [27, с. 120].

У своєму дослідженні В. Соутер «Services of general economic interest and universal service in EU law» («Послуги загального економічного інтересу та універсальні послуги у документах ЄС») виокремлює наступні ознаки послуг загального економічного інтересу: суб'єкти надання цих послуг повинні їх забезпечувати для кожного споживача, який до них звертається, у разі збитковості такої діяльності передбачаються фінансові компенсації для суб'єктів надання цих послуг [38]. Подібним змістом характеризуються публічні зобов'язання суб'єктів господарювання, визначені Господарським кодексом України, як зобов'язання, в яких суб'єкт господарювання, який відповідно до закону та своїх установчих документів зобов'язаний здійснювати виконання робіт, надання послуг або продаж товарів кожному, хто до нього звертається на законних підставах, не має права відмовити у виконанні робіт, наданні послуг, продажу товару за наявності у нього такої можливості або надавати перевагу одному споживачеві перед іншими, крім випадків, передбачених законодавством [23]. Тому до послуг загального економічного інтересу відповідно до українського законодавства можна віднести телекомунікаційні послуги, послуги з газопостачання, водозабезпечення, постачання електричної енергії, послуги поштового зв'язку, послуги з перевезення, медичні послуги, послуги у сфері освіти. Відповідно до ст. 52 Господарського кодексу України надання цих послуг можна віднести до некомерційної господарської діяльності, тобто самостійної систематичної господарської діяльності, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямованої на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку, яка може здійснюватися суб'єктами господарювання різних форм власності[23].

У «Стандартах якості послуг загального інтересу в Європі» подається визначення соціальних послуг загального інтересу як системи соціального забезпечення, яка охоплюють головні ризики життя і ряд інших істотних послуг, що надаються безпосередньо особі та відіграють превентивну і соціальну роль[35]. Схоже визначення міститься у Законі України «Про соціальні послуги», відповідно до ст.. 1 якого соціальні послуги - комплекс заходів з надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, з метою розв'язання їхніх життєвих проблем. [29]

У Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи rec(2007)4 про місцеві та регіональні публічні послуги також звертається увага на необхідності наближення до населення публічних послуг та зазначається, щоб «послуги були адаптовані до потреб і очікувань громадян, органи місцевої та регіональної влади повинні скористатися високим рівнем децентралізації і змогою діяти самостійно у наданні цих послуг, а у разі необхідності, з метою захисту громадян, зокрема, у зв'язку з наданням їм важливих послуг, законодавством мають бути передбачені основні положення стосовно умов, яких приватні суб'єкти надання послуг повинні дотримуватися у ході надання місцевих чи регіональних послуг, та стосовно проведення державними органами моніторингу забезпечення дотримання цих умов» [24, с. 165].

Також необхідно виокремити ще один вид публічних послуг – це послуги загального неекономічного інтересу. Як зазначає Я.Б. Михайлюк, їх правове регулювання здійснюється кожною державою – членом ЄС на рівні національного законодавства, а основною ознакою зазначених послуг є те, що їх надання здійснюється з метою забезпечення загального інтересу, який не містить економічного характеру [27, с. 125]. До таких послуг відносять послуги охорони громадського порядку, здійснення правосуддя тощо.

У своєму дослідженні «Публічні послуги та адміністративне правосуддя» М. Сеневиратн серед основних ознак, які притаманні публічним послугам виокремлює ознаку монопольності надання цих послуг, обмеженості або

неможливості вибору їх постачальника, та неможливість споживача відмовитися від отримання послуги, якщо він не задоволений результатом її надання [39, с. 210].

Л. Матеї у своїй роботі «Поведінка і дія: громадяни як споживачі публічних послуг» надає наступне визначення публічної послуги як діяльності, яка забезпечують реалізацію загального чи індивідуального інтересу за допомогою публічних установ та органів влади з метою задоволення громадських потреб. Характеризуючи публічну послугу науковець звертає увагу на наступне: публічна послуга – це корисна діяльність для всієї громадськості, але при цьому споживач не може обирати постачальників цієї послуги, не може впливати на формування плати за цю послугу, а постачальник виступає монополістом у наданні публічної послуги, у будь-якому разі держава залучається до сервісного постачання, а зміст публічної послуги розкривається через її ключові елементи: основний елемент – громадськість, функціональний елемент – загальний інтерес, матеріальний елемент – спеціальне регулювання публічними законами. [34]

Виникнення поняття "публічні послуги" в німецькому адміністративному праві пов'язано з роботою Форстхоффа "Публічна адміністрація як суб'єкт, що надає публічні послуги", у якій у 1938 році вперше науковець обґрунтував концепцію державного управління, що надає послуги населенню. До цього державне управління описувалося переважно в логіці примусу : як владну дію, що зобов'язує. Форстхофф вважав помилкою зводити проблематику адміністративного права до питань правомірності державного примусу і захисту прав громадянина, що було характерне для ліберальної правової науки того часу. Замість цього він пропонував зосередитися на нових функціях зростаючої адміністративної держави, пов'язаних з турботою про життя людей. У основу нової доктрини державного управління Форстхофф поклав категорію "Daseinsvorsorge", що приблизно можна перевести як "життєзабезпечення" або "турбота про існування». На думку ученого, турбота про існування повинна включати не лише базові послуги - постачання водою, газом, електрикою, але і послуги, що задовольняють більш "високі" потреби: громадського транспорту,

поштового, телефонного і телеграфного зв'язку, а також турботу про санітарно-епідеміологічну безпеку і соціальний захист населення (літніх, інвалідів, хворих, безробітних). В той же час такі адміністративно-політичні функції держави, як підтримка громадського порядку і безпеки, Форстхофф до життєзабезпеченню не відносив. Відповідно, ці аспекти державного управління він не вважав за можливе розглядати як "публічні послуги" [32, с. 43]. І на сучасному етапі в німецькій доктрині адміністративного права в залежності від мети та завдань виокремлюють наступні види державного управління: 1) управління, спрямоване на підтримку суспільної безпеки і громадського порядку; 2) управління спрямоване на забезпечення нормальних умов життя громадян. В залежності від способів державно-управлінського впливу на громадян виокремлюють: 1) зобов'язуючий державно-владний вплив, який передбачає втручання в життя громадян; 2) позитивне управління, яке передбачає соціальне забезпечення, надання допомоги муніципальним установам, надання послуг.

Відповідно до французької доктрини публічного права, публічна послуга – це діяльність в публічному інтересі (*intérêt général*), яка здійснюється безпосередньо публічною особою або приватною особою під контролем публічної. При цьому термін «*intérêt général*» прирівнюється до поняття загальний, генеральний, національний інтерес і саме він, як вказує Е.Талапіна, є базою всієї системи публічних послуг, яка в свою чергу є стержнем адміністративного права Франції. [30]

Висновки і пропозиції.

Таким чином, до основних ознак послуг загального інтересу (вони ж публічні послуги) в європейській доктрині адміністративного права відносять такі:

- 1) надання цих послуг становить загальний (публічний) інтерес, тобто вони надаються усьому суспільству або широкій чітко невизначеній групі людей;
- 2) обов'язком держави є забезпечення однакової якості надання публічних послуг;
- 3) кожен громадянин повинен мати рівний доступ до цих послуг;

4) послуги, що становлять загальний інтерес, можуть надаватися як приватними установами підприємствами, так і органами державної влади чи місцевого самоврядування, проте останні завжди є відповідальними за дотримання певного і відповідного рівня якості цих послуг;

5) споживач має можливість оскаржити до вищого органу чи суду неправомірні дії стосовно неякісного надання чи взагалі ненадання публічних послуг.

Послуги загального інтересу поділяються на послуги загального економічного інтересу та соціальні послуги загального інтересу. Послуги загального економічного інтересу за своїм змістом є подібними до публічних зобов'язань суб'єктів господарювання, які визначені Господарським кодексом України. А визначення соціальних послуг загального інтересу схоже на визначення соціальних послуг, яке подано у Законі України «Про соціальні послуги». Що ж стосується самого терміну «адміністративні послуги», то останній не використовується у законодавстві європейських країн. Лише у роботах німецьких дослідників адміністративного права можна зустріти термін «адміністративні послуги», який досить часто ототожнюють з публічними та характеризують як «позитивні» індивідуальні акти, які приймаються з метою задоволення певних інтересів фізичних або юридичних осіб.

SECTION 2. CRIMINAL AND CRIMINAL - EXECUTIVE LAW

DOI: 10.46299/ISG.2023.MONO.LEGAL.3.2.1

2.1 Concepts and features of the age of criminal responsibility in the legislation on criminal responsibility

Вступ

Злочинність неповнолітніх та молоді залишається непоборною протягом декількох століть, а на початку XXI століття відмічено її зростання. Нині стан і тенденції злочинності неповнолітніх, як показує аналіз судової статистики, свідчать про нагальну потребу у консолідованих і цілеспрямованих діях суспільства та держави, спрямованих на запобігання її зростанню, що можливо лише через глибинний аналіз віку, з якого настає кримінальна відповідальність, як важливого фактора від якого залежить оцінка діяння неповнолітнього та вибір тих заходів кримінально-правового характеру які підбираються у відповідності із принципом індивідуалізації покарання та слугують як виправленню неповнолітнього, так і відновленню соціальної справедливості. соціально-економічне, морально-психологічне та правове забезпечення неповнолітніх.

Відсутність такого забезпечення, на нашу думку, є визначальним чинником у встановленні причин злочинності неповнолітніх. Тому дана наукова праця присвячена аналізу поняття віку, з якого настає кримінальна відповідальність, його виникнення та розвитку в Україні, його обсягу та змісту в праві окремих країн та міжнародних кримінально-правових актах.

**Вік, з якого настає кримінальна відповідальність, як
фундаментальна категорія юриспруденції, медицини та психології**

Спільна позиція вчених щодо віку особи, з якого може наставати кримінальна відповідальність, до цього часу не знайдена. Підхід до вивчення даної проблеми здійснюється на рівні тісного взаємозв'язку медицини, психології, педагогіки та інших наук. Дійсно, кримінально-правове регулювання вікового порогу відповідальності ґрунтується на тому, що ця межа фактично

виступає для законодавця формальною вказівкою досягнення особою рівня інтелектуальної, вольової, особистісної зрілості у сфері відносин, що регулюються правом.

У науці сформовано багато різних поглядів щодо поняття віку відповідно до тієї сфери людського життя, для розгляду якої це поняття використовується. У різних видах соціально-гуманітарних досліджень розуміють вік як: тривалість життя людини; поняття, що визначається залежно від стану обмінних, структурних, функціональних, регуляторних особливостей і пристосувальних можливостей організму; рівень розвитку навчальних умінь, який визначається стандартизованими тестами; рівень розумового розвитку, який визначається за допомогою тесту інтелекту; календарний період, який пройшов від народження людини до будь-якого іншого хронологічного моменту в її житті; календарний період психофізіологічного стану людини, з котрим пов'язані біологічні, соціально-психологічні і юридичні зміни і наслідки; закритий цикл розвитку, що має свою структуру та динаміку [40, с.173].

У повсякденному житті вік розглядається як у широкому розумінні – це календарний період, який пройшов від народження до будь-якого іншого хронологічного періоду у житті людини, так і у вузькому, більш офіційному – це календарний період психофізичного розвитку людини, з яким пов'язані біологічні, соціально-психологічні та правові наслідки для юридичного статусу особи [2, с. 67 – 68]. Таким чином, термін «вік» використовується для позначення строку життя людини.

При використанні терміну вік людини у сучасній юридичній літературі ним часто позначають хронологічний вік – період часу від народження людини до будь-якого моменту відліку, а також біологічний вік – характеристику певного періоду життя людини, що відображає анатомо-фізіологічний стан її організму. О. Плашовецький визначає, що вік особи – це одна із фундаментальних та складних категорій, що стосуються розвитку особи, вивченням якої займаються різноманітні науки такі як біологія, медицина, педагогіка, психологія та юриспруденція [42, с. 389]. М. Й. Коржанський зазначав, що віком особи є

юридично визначений термін життя [43, с. 28]. П. В. Хряпінський вказував, що вік людини – це певний етап її розвитку, який характеризує ступінь формування особистості [44, с. 110]. М. І. Мельник, В. А. Клименко зауважують, що вік – це не просто період життя, а має період, який має бути встановлений документально [45, с.102]. Р. І. Міхеєв зазначає, що вік – це вказаний період психофізичного стану у житті певної особи, з яким пов'язані як медико-біологічні, соціально-правові, так і правові зміни [46, с. 17]. Фахівці з вікової психології визначають вік як період розвитку когось-небудь, якісно специфічний рівень формування особистості, при цьому вік одночасно є наслідком попереднього процесу – попереднього розвитку особи і триваючим процесом – стадією в соціально-психологічному розвитку людини.

Т. О. Гончар серед видів віку виділяє: а) біологічний вік (функціональний, морфологічний, медичний), який характеризує сукупність показників стану організму індивіда порівняно із відповідними показниками здорових осіб того ж віку даної епохи, народності, географічних, економічних умов існування; б) календарний (паспортний, хронологічний) вік особи, який вимірюється кількістю часу (у роках, місяцях, днях), який пройшов від дня народження до іншого вікового моменту у житті особи; в) соціально-правовий (нормативний, соціологічний, соціально-психологічний) вік, що характеризується специфічними соціально-психологічними змінами, рівнем соціалізації особи, змістом прав та обов'язків людини та громадянина перед суспільством [47, с. 64 – 65].

І далі ми будемо розглядати ці різновиди віку. Поняття біологічного віку виникло внаслідок наявності індивідуальних відмінностей у швидкості протікання вікових змін що і є причиною розбіжності між календарним (хронологічним) і біологічним віком організму. Біологічний вік – це модельне поняття, яке виступає мірою відповідності індивідуального морфофункціонального рівня певній середньостатистичній нормі даної популяції, відображає нерівномірність розвитку зрілості і старіння різних фізіологічних систем і темпу вікових змін адаптаційних можливостей організму

[42, с. 390]. Біологічний вік у період росту і розвитку визначається мірою наближеності організму в цілому, а також його органів і систем стану, характерного для дорослого організму, при чому біологічний вік дорослої особи визначається мірою виразності процесів старіння [48, с. 9].

Календарний (хронологічний) вік відображає середній темп старіння організму і його систем для даної популяції, характеризує стандартні середні ймовірності смерті та очікуваної тривалості життя [49, с. 51].

Соціальний вік є показником професійних можливостей та соціальних меж юридичної відповідальності. У кримінально-правовій літературі соціальний вік не розглядається у якості самостійної категорії, тому що замість нього розглядаються ознаки спеціального суб'єкта кримінального правопорушення.

Необхідно наголосити на тому, що у кримінальному праві правильне, відповідаюче кримінальній доктрині розуміння поняття віку, його ознак і елементів грає важливу роль при кваліфікації кримінальних правопорушень, оскільки вік є невід'ємною ознакою суб'єкта кримінального правопорушення й обов'язковою ознакою ряду кваліфікованих складів кримінальних правопорушень у частині ознаки потерпілого від кримінального правопорушення. Основою кримінально-правового поняття віку є його загальноприйняте значення, лише з деякими специфічними уточненнями, обумовленими тим, що кримінальний закон не містить спеціальної норми, що визначає поняття віку, він тільки вказує на вікові межі настання кримінальної відповідальності. Тому з вимоги кримінального закону впливає положення про те, що особа, яка не досягла встановленого законом віку та вчинила кримінально протиправне діяння, не може бути притягнута до кримінальної відповідальності і, таким чином, не може бути суб'єктом кримінального правопорушення.

В. М. Бурдін при дослідженні проблематики кримінального права детально охарактеризував періодизації розвитку особи. Він пропонував обмежитися такими узагальненнями: а) дитинство (від народження до 11-12 років); б) отроцтво (від 11-12 років до 14-16 років); в) юність (від 16 до 21-22 років) [50, с. 43]. Зазначена періодизація прийнята з давніх часів, здійснюючи вплив на

вирішення питання про кримінальну відповідальність неповнолітніх ще з існування Римської імперії і до сьогодні.

Встановлення кримінальної відповідальності у першій із вказаних періодів (дитинство, до 11-12 років) фахівцями з кримінального права спростовується однозначно: ні з точки зору психології, ні тим більше соціальної (правової) доктрини, неповнолітні такого віку не визнаються повноцінними суб'єктами суспільних відносин [50, с. 43]. При цьому 11 років – нижня межа, за умови досягнення якої особа при порушенні кримінально-правової заборони може підлягати кримінально-правовому впливу у вигляді примусових заходів виховного характеру, що не надає їй статусу суб'єкта кримінального правопорушення.

Отроцтво (від 11-12 років до 14-16 років) – це інший період, який часто вважається критичним, що пояснюється максимально бурхливим біологічним розвитком, часто – досягненням статевої зрілості, що загалом обумовлює суттєві зміни в соціальній позиції підлітка [51, с. 73]. І цей вік, відповідно до положень чинного КК, є можливим віком настання кримінальної відповідальності. У юридичній літературі зустрічається опис вказаного віку кримінальної відповідальності через нестабільність психіки і підвищену емоційність, а також певну соціальну незрілість, які притаманні підліткам молодшого віку [52, с. 33 – 34]. В психологічній та педагогічній літературі підлітковий вік характеризується як період неповної фізичної та соціальної зрілості, підвищеної активності, емоційності, імпульсивності та нігілізму, що і обумовлює відмову українського законодавця розглядати осіб віком від 11 до 14 років як суб'єктів кримінального правопорушення [13, с. 33 – 34]. Іншими словами, підлітковий вік розуміється як хронологічний відрізок «від 11 років» (нижня межа) до «віку настання кримінальної відповідальності за конкретний злочин» (верхня межа). При цьому Н. А. Орловська акцентує увагу на тому, що поширена позиція про верхню межу даної вікової категорії у 14 років є хибною, адже з 14 років настає кримінальна відповідальність лише за низку злочинів, перелік яких чітко визначений у ч. 2 ст. 22 КК. Відповідно до цього верхня межа цього хронологічного періоду, на її

думку, залежить від специфіки складу конкретного злочину, тому 14 років – нижня межа зниженого віку, з настанням якої особа може бути притягнена до кримінальної відповідальності лише за вчинення злочинів, виключний перелік яких визначений у ч. 2 ст. 22 КК, а 16 років – нижня межа загального віку, настання якого означає набуття особою деліктоздатності у кримінально-правовому сенсі відповідно до ч. 1 ст. 22 КК [53].

Для юності (16-21 років), як третього визначеного В. М. Бурдіним періоду періодизації, характерними явищами є закінчення бурхливого фізичного та психічного розвитку особи, наявність певних протиріч у фізіологічній, психологічній та соціальній сферах при відсутності належного життєвого досвіду. Як правило, при кримінальному провадженні щодо осіб віком від 16 років вже не проводяться експертизи на предмет відповідності фактичного розвитку неповнолітнього його хронологічному віку. Як зазначає В.М. Бурдін, КК 2001 р. не передбачає жодних особливостей кримінальної відповідальності щодо осіб віком від 18 до 21 року (зрілої юності) [50, с. 44].

За загальним правилом, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років відповідно до ч. 1 ст. 22 Кримінального Кодексу України [54]. Водночас ч. 2 ст. 22 Кримінального Кодексу України встановлює так званий знижений вік від чотирнадцяти до шістнадцяти років, з якого може наставати кримінальна відповідальність за перелічені у ній злочини [54].

При встановленні віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, українські законодавці керувались ступенем психологічного розвитку особистості – її здатністю усвідомлювати свої дії, керувати ними та розуміти їх небезпечність. Ще у ХХ столітті психологи дійшли до позиції, що діти і підлітки не здатні усвідомлювати небезпечний характер своїх дій, а, отже, й не можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності, навіть через те, що вони вчинили суспільно небезпечне діяння. Саме тому і було встановлено 16 років як вік настання кримінальної відповідальності за скоєні злочини. Ця позиція, що у віці 16 років особа вже повинна була отримати достатній рівень

освіти та розвитку і досягти такого рівня свідомості, за якого вона вже може відповідати за свої дії та керувати ними, залишається панівною і на сьогодні. Знижений вік кримінальної відповідальності з 14 років обумовлено тим, що особа вже здатна усвідомлювати суспільну небезпечність своїх дій.

Час вчинення кримінального правопорушення закон визначає як певну годину доби, місяць та рік, а також пору року, конкретний період, який після його визначення може бути підставою для обтяження чи, навпаки, пом'якшення кримінальної відповідальності або бути врахованим судом під час призначення покарання. Вирахування паспортного віку починають з дати народження до конкретного часу вчинення кримінального правопорушення [55].

Точне встановлення віку особи може мати вирішальне значення під час розгляду питання про притягнення її до кримінальної відповідальності. Встановлення у Кримінальному Кодексі віку кримінальної відповідальності не означає, що кримінальний закон визнає неповнолітніх (від 16 до 18 років), які досягли віку кримінальної відповідальності, повною мірою соціально зрілими. До досягнення 18 років вони залишаються неповнолітніми, не є дорослими. Відповідальність неповнолітніх, які скоїли кримінальний злочин, має свою специфіку, встановлену окремим розділом Кримінального Кодексу України [54].

У доктрині кримінального права визначено, що особа вважається такою, що досягла певного віку, не у день народження, а починаючи із 00 годин наступної доби після дня її народження. У п. 6 Постанови ПВСУ від 16.04.2004 р. № 5 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» передбачено, що вік неповнолітнього підсудного встановлюється за документами, в яких вказана дата його народження – за паспортом чи свідоцтвом про народження. У разі їх відсутності відповідні дані можна отримати із книги реєстрації актів громадського стану, довідок органів внутрішніх справ за місцем реєстрації громадян, журналів обліку новонароджених тощо. За відсутності відповідних документів і неможливості їх одержання вік неповнолітнього встановлюється судово-медичною експертизою.

У цьому випадку днем народження вважається останній день того року, який названий експертом [55].

З вище викладеного випливає, що вік як кримінально-правова категорія становить собою встановлену кримінальним законом кількість часу, прожитого особою, а також ступінь її психологічного, фізіологічного і соціального розвитку, що характеризує можливість особи усвідомлювати суспільну небезпеку своїх дій та керувати ними, в Україні наявна диференціація віку, з якого настає кримінальна відповідальність, відповідно до виду вчиненого особою кримінального правопорушення, знижений вік, з якого настає кримінальна відповідальність, – 14 років, загальний вік, з якого настає кримінальна відповідальність, – 16 років.

Розвиток категорії віку кримінальної відповідальності у вітчизняному праві

Дослідження та вивчення досвіду встановлення віку, з досягненням якого особа підлягає кримінальній відповідальності, в історії кримінального права України має важливе значення, оскільки дозволяє з'ясувати особливості та закономірності регламентації цієї загальної ознаки суб'єкта складу кримінального правопорушення, їх урахування може полегшити формулювання оптимальних напрямків удосконалення відповідних положень науки кримінального права та усунення прогалин.

Визначаючи історичні особливості регламентації віку кримінальної відповідальності в Україні, слід зауважити, що в нашій державі, як і в усьому світі, вік кримінальної відповідальності завжди був категорією рухливою та динамічною, яка змінювалась відповідно до історичного періоду, форми держави, суспільного розшарування та інших чинників.

Наука кримінального права, як правило, виділяє такі періоди розвитку кримінального законодавства України: 1) період Київської Русі (X-XIII ст. ст.); 2) період польсько-литовського панування та козацька доба (XIV-XVII ст.ст.); 3) період знаходження України в складі Російської імперії, Польщі та Австро-

Угорщини (XVII ст. - 1917 р.); 4) радянський період (1917-1991 рр.); 5) період незалежності України (із 1991 р.) [56, с. 13]. Кожен із цих періодів характеризується історичною специфікою та особливостями відповідних нормативно-правових актів, які містили кримінально-правові норми.

Беручи за основу цю науково обґрунтовану періодизацію, розглянемо історію встановлення віку особи, з досягненням якого законодавство пов'язує настання кримінальної відповідальності.

Нормативні акти, що містили кримінально-правові норми і діяли на території Київської Русі, поділяються на світські та церковні. До світських актів можна віднести договори Русі з Візантією та германськими племенами, а також основний правовий документ того часу, далекий попередник сучасних кодексів - «Руську Правду», а до церковних - церковні устави та Кормчу книгу. Правові пам'ятки світського права Київської Русі майже не містять положень про вік особи, з досягненням якого вона може притягуватись до кримінальної відповідальності [57, с. 417]. Відсутність чіткої вказівки у світському законодавстві на вік, із досягненням якого особа підлягає кримінальній відповідальності, на думку В.О. Рогова, «не можна розуміти як прояв свавілля. Це питання було релігійним, а не світським. Людська особистість розглядалась як творіння Бога, яка розвивалась за встановленим Ним законом, тому державна влада не могла на власний розсуд встановлювати вікові межі відповідальності [58, с. 46]. Однак і у правових пам'ятках церковного права Київської Русі практично немає положень, які б регулювали це питання. Лише із тексту Кормчої книги, на думку С.В. Кудіна, можна зробити висновок, що дії осіб, яким ще не виповнилось 8 років, не карались [59]. Крім цього, у період Київської Русі (X-XIII ст.ст.) питання про вік особи (як підставу притягнення до кримінальної відповідальності) було рівнозначне питанню про можливість вчинення гріха в цьому віці.

Статути князів Київської Русі, «Руська Правда», звичаї і традиції давньоруського народу (як джерела права того періоду) діяли достатньо тривалий час. На території України часів Великого князівства Литовського, а

після нього — і Речі Посполитої судочинство здійснювалося переважно відповідно до зазначених джерел права. У другій половині XV ст. було здійснено першу спробу кодифікації норм викладених у «Руській Правді» та звичаєвому праві, привілеях князів (Судебник Великого князя Казимира 1468 р.) [60, с. 66]. Однак виконувати роль кодексів кримінального права, які діяли на значній території України, з XVI віку стали Литовські Статути 1529, 1566 і 1588 р.р. видання, які мали практично перехідне положення від «Руської правди» до поширення на всій території України чинності російського законодавства. За даними досліджень, проведених Н. А. Максименко [61, с. 2], Литовські статути, переважно 1529 р., були найважливішими пам'ятками середньовічного права, юридичні інститути якого були схожими на юридичні інститути «Руської Правди». На думку Ф. І. Леонтовича, до з'єднання південно-західних земель Русі із Литвою «Руська Правда» діяла скрізь як збірник загальних законів. У Литовських Статутах 1566 та 1588 р. р. вже посилювався вплив польського та німецького права. Починаючи із XIV ст. після об'єднання південно-західних земель із Литвою, яка опинилась під впливом Русі, на цій території діяло давньоруське (земське) право. Південно-східні землі Русі наприкінці XIV ст. опинилися під впливом московського законодавства, яке, починаючи із Судебників, різко відрізняється від давньоруського права та стає більш жорстким [62, с. 28].

Дослідимо формування поняття віку, з якого настає кримінальна відповідальність за нормативними актами Російської імперії. Вперше вік кримінальної відповідальності було зазначено в Новоуказних статтях 1669 р., в яких було введено таке положення: якщо дитина у віці 7 років вчинить вбивство, вона за це не карається смертною карою. Однак і це положення, не мало беззаперечної ваги, оскільки існували нормативні акти, які встановлювали інший вік, коли особа залишалась некараною; наприклад, у 12 років при мужолозстві, в деяких церковних законах наведено вік і 14, і 20 років при вчиненні деяких злочинів [63, с. 419].

У військових указах Петра Великого 1716 р. у тлумаченні артикулу 195, сказано, що якщо дитина вчинить злочинство, вона може бути покарана своїми батьками різками, але термін дитина не розкривався. Надалі правила про покарання дітей та підлітків визначалися Указом Сенату 1762 р., згідно з яким особи до 17 років, які обвинувачувалися у вчиненні злочину, за який передбачалася смертна кара, направлялися до Сенату, який вирішував питання про їх відповідальність. Але малолітні до 17 років, які підлягали тілесному покаранню, до Сенату не направлялися. Діти до 10 років віддавалися для покарання на розсуд батьків, малолітні від 10 до 15 років підлягали покаранню різками, малолітні від 15 до 17 років каралися батогами [64, с. 120]. Таким чином, вік малолітніх за Указом Сенату від 1762 р. диференціювався так: діти до 10 років визнавалися неосудними, малолітнім з 10 до 17 років покарання пом'якшувалося. Відповідно до ст. 138 Зводу законів 1842 р., малолітніх віком до 10 років, які вчинили суспільно небезпечні діяння, без втручання суду віддавали батькам чи родичам для перевиховання. Особи віком від 10 до 14 років, якщо було встановлено, що вони діяли «з розумінням», підлягали загальним покаранням, за винятком каторжних робіт та деяких інших. Коли ж встановлювали, що вони діяли «без розуміння», то їх віддавали батькам чи родичам, як і малолітніх віком до 10 років. Стосовно малолітніх віком від 14 до 17 років, то тільки тоді вони підлягали загальним покаранням (за винятком тілесних), коли було констатовано, що вони діяли «з розумінням» [65].

Указана нижня вікова межа кримінальної відповідальності підлітків - 10 років знайшла своє відображення в Кримінальному Уложенні 1903 року, ст. 40 якого визнавала дітей віком до 10 років неосудними, а віковий період отроцтва — від 10 до 17 років — періодом умовної осудності. Повноліття у дореволюційній Росії наставало з 21 року [66, с. 275]. За часів входження української держави до складу Радянського Союзу були помітні певні коливання як у бік зниження мінімального віку кримінальної відповідальності злочинця, так і в бік його підвищення.

Нижні вікові межі кримінальної відповідальності коливалися в перших кримінальних законах Радянського Союзу у межах від 14 до 16 років (у Керівних началах 1919 року мінімальний вік становив 14 років, за КК УРСР 1922 року - 16 років, КК УРСР 1927 року мінімальний вік становив 14 років, загальний -16 років). У кримінальному законодавстві Радянського Союзу, тобто української республіки були наявні більш низькі вікові межі кримінальної відповідальності, які були встановлені законодавцем щодо неповнолітніх за вчинення ними злочинів, які характеризуються підвищеною суспільною небезпекою або значною поширеністю. Більш низька вікова межа – 12 років була встановлена Постановою Центрального виконавчого комітету (далі - ЦВК) і Ради народних комісарів (далі - РНК) СРСР від 7 квітня 1935 року «Про заходи боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх», Постановою РНК та Центрального Комітету Всесоюзної комуністичної партії (більшовиків) від 31 травня 1935 року «Про ліквідацію дитячої безпритульності та бездоглядності», а також Постановою ЦВК і РНК СРСР від 29 липня 1935 року «Про доповнення кримінальних та цивільних кодексів союзних республік». Ця низька межа була скасована лише в 1941 році Указом Президії Верховної Ради СРСР та остаточно встановлено мінімальний вік кримінальної відповідальності 14 років [67, с. 19]. Далі протягом досить тривалого часу нижні вікові межі настання кримінальної відповідальності коливались між 14-16 роками в Основах кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік 1958 року, КК УРСР 1960 року.

В Кримінальному Кодексі України 2001 року нижні вікові межі настання кримінальної відповідальності не змінювалися. Водночас перелік кримінальних правопорушень, за які наступала кримінальна відповідальність із 14-річного віку, законодавцем постійно розширювався й уточнювався. У повному обсязі, як відомо, загальна кримінальна відповідальність традиційно починається з 16 років [68, с. 18].

З вище викладеного випливає, що регламентація віку кримінальної відповідальності в Україні протягом різних етапів розвитку суттєво відрізнялася та мала свої специфічні риси відповідно до поступового формування

кримінального законодавства в у руслі сім'ї континентального права. Нині загальний вік кримінальної відповідальності в нашій державі становить шістнадцять років, знижений вік кримінальної відповідальності - чотирнадцять років.

Встановлення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, в міжнародному праві

В кінці ХХ століття перед міжнародним співтовариством постало завдання розробки та кодифікації таких спеціальних принципів та норм, які, по-перше, включали би права неповнолітніх правопорушників і зобов'язання держави стосовно відправлення правосуддя; а по-друге, могли бути імплементовані в національні законодавства, враховуючи різноманітність правових систем та суспільного розвитку держав. Результатом міжнародного співробітництва стало прийняття низки міжнародно-правових нормативних актів, що закріплювали стандарти ООН у галузі правосуддя і становили основу нової галузі права – ювенальної юстиції. Міжнародно-правовим актом, в якому були прописані мінімальні стандартні правила здійснення правосуддя по відношенню до малолітніх стали Мінімальні стандартні правила ООН, які стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (скорочено «Пекінські правила»), вироблені Міжнародною підготовчою нарадою в м. Пекіні (Китай) на VII конгресі та затверджені 29. 11. 1985 р. Резолюцією 40/33 Генеральної Асамблеї ООН [69].

«Пекінські правила» складаються з 6 частин («Загальні принципи», «Розслідування і судовий розгляд», «Винесення судового рішення та вибір заходу впливу», «Поводження з правопорушниками поза виправними установами», «Поводження з правопорушниками у виправних установах», «Дослідження, планування, розробка та оцінка політики»), в яких сформульовано 30 правил з коментарями до них [69]. Викладено основні цілі Правил: держави мають прагнути сприяти благополуччю неповнолітніх (1.1); створювати умови для забезпечення змістовного життя підлітка в суспільстві

(1.2); здійснювати заходи щодо мобілізації всіх можливих ресурсів з метою сприяння благополуччю підлітка, щоб зменшити необхідність втручання з боку закону, і ефективного, справедливого та гуманного поводження з підлітком, який перебуває у конфлікті з законом (1.3); правосуддя стосовно неповнолітніх повинно бути складовою процесу національного розвитку кожної країни в межах всебічного забезпечення соціальної справедливості для всіх неповнолітніх, одночасно сприяючи таким чином захисту молоді та підтриманню мирного порядку в суспільстві (1.4); розвивати служби правосуддя стосовно неповнолітніх для підвищення кваліфікації персоналу (1.6). Правила здійснюватимуться у контексті економічних, соціальних і культурних умов, що існують у кожній державі — члені ООН (1.5) [69].

У Правилах уперше було конкретизовано поняття «неповнолітнього порушника», через визначення понять «неповнолітній» і «правопорушник» із урахуванням вимог існуючої правової системи. «Неповнолітнім правопорушником», згідно Правил, є дитина або молода особа (від 7 до 18 років або старше), що підозрюється у скоєнні правопорушення або що здійснила його (2.1–2.3) [69]. Слід зазначити, що вперше особа неповнолітнього правопорушника визначається у якості спеціального суб'єкта юридичної відповідальності у віковому діапазоні, який відображає мінімальні вікові межі в залежності від історичних і культурних особливостей тієї чи іншої держави.

У правилі 3 пропонується розширення сфери засобів захисту на три категорії осіб: неповнолітніх правопорушників, усіх неповнолітніх, по відношенню до яких застосовуються заходи соціального забезпечення та встановлюється опіка, на молодих повнолітніх правопорушників [69].

У Правилах піднімається важливе питання встановлення віку, з якого особу може бути притягнуто до кримінальної відповідальності. Міжнародний та європейський правові стандарти не диктують чітких меж віку, з якого неповнолітні можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності за вчинення кримінально-караних діянь. Тому у правилі 4 не встановлюється конкретний вік, а лише обумовлюється встановлення у міжнародному масштабі

розумної нижчої вікової межі кримінальної відповідальності неповнолітніх, яка, відповідно до сучасного гуманізму, повинна враховувати рівень емоційної, духовної та інтелектуальної зрілості, здатність дитини перенести моральні та психологічні аспекти, які пов'язані з настанням кримінальної відповідальності [69].

Основні цілі даних Правил спрямовані на надання максимального сприяння забезпеченню благополуччя неповнолітніх, що звело б до мінімуму необхідність втручання з боку системи правосуддя і зменшило б шкоду, яка може бути заподіяна таким втручанням. Профілактика злочинності у вигляді турботи про молодь, яка здійснюється до вчинення правопорушення, вважається головним змістом політики, спрямованої на усунення необхідності застосування Правил.

Відповідно до міжнародної практики вік кримінальної відповідальності може бути встановлений єдиним або диференційованим способом. У першому випадку кримінальна відповідальність настає в повному обсязі після досягнення визначеного в законі віку, хоча можливе використання пільгового режиму для неповнолітніх при призначенні покарання у вигляді пом'якшення покарання або навіть повного звільнення від кримінальної відповідальності за наявності законних підстав. Єдина вікова межа кримінальної відповідальності встановлена: 14 років – у Австрії, Італії, Грузії, Кубі, Латвії, Південній Кореї, Сербії, Угорщині, Естонії, 15 років – у Данії, Лаосі, Норвегії, Ісландії, Фінляндії, Чехії, Швеції, 16 років – у Болівії, Бельгії, Португалії [70]. За законодавством Республіки Сан-Марино, вік настання кримінальної відповідальності – 12 років [71, с. 200]. Французьке законодавство встановлює лише загальний віковий поріг кримінальної відповідальності, одночасний з віком настання повної цивільної правоздатності – 18 років [70].

Диференційований спосіб встановлення віку кримінальної відповідальності зустрічається в більшості країн світу і різниться за трьома основними критеріями: а) залежно від складів злочинів; б) залежно від суб'єктивних особливостей винного (принцип розуміння); в) залежно від

правового режиму кримінальної відповідальності неповнолітнього [72, с.150]. У більшості країн світу вік кримінальної відповідальності диференціюється відповідно до принципу розуміння, згідно з яким неповнолітній несе відповідальність з визначеного віку, тільки якщо буде встановлено, що він діяв з розумінням. При цьому законодавець зазвичай встановлює нижню вікову межу абсолютної безвідповідальності, коли дитина вважається нездатною розуміти свої дії, і верхню межу абсолютної відповідальності, коли розуміння дитини фактично дорівнюється до розуміння дорослої людини. Цей принцип зародився в англійському загальному праві, яке вважало дитину у віці до 14 років *doli incapax* («нездатною бути винною»), такою, що не досягла віку, з якого діють обачливо і розсудливо [73, с. 105]. Однак ця презумпція може бути не прийнята судом, якщо він визнає, що дитина знала про неправильність свого вчинку.

У законодавстві тих країн, де використовується диференціація віку кримінальної відповідальності залежно від складу та/або ступеню тяжкості злочину, встановлюється загальний і знижений вік кримінальної відповідальності. Знижений вік передбачений за вчинення, як правило, тяжких та інших злочинів проти особи, власності чи злочинів, суспільна небезпека яких усвідомлюється особами раннього віку.

Спочатку розглянемо законодавство східних країн. Законодавство В'єтнаму, КНР, Монголії загальний вік кримінальної відповідальності встановлює в 16 років, знижений – в 14 років. В Японії вік кримінальної відповідальності – 14 років, але кримінальні санкції застосовуються лише з 16 років, що передбачено спеціальним законом про неповнолітніх [74, с. 23]. В Туреччині вік настання кримінальної відповідальності – 11 років, при цьому неповнолітні з 11 до 18 років підлягають кримінальній відповідальності лише за злочини, за які передбачене покарання у вигляді позбавлення волі на термін більше 1 року чи більш суворе покарання. КК Туреччини встановив підстави для звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності: особи у віці 11 років, але які не досягли 15 років не підлягають кримінальній відповідальності,

якщо вони є неосудними, при умові вчинення діяння, покарання за яке не перевищує 1 року позбавлення волі [75, с. 62 – 63].

Більшість держав пострадянського простору зберегли існуючий ще до розвалу СРСР диференційований підхід до віку кримінальної відповідальності залежно від складу злочину. В КК Азербайджану, Вірменії, Киргизстану, Казахстану, Таджикистану та Туркменії загальний вік настання кримінальної відповідальності – 16 років при наявності зниженого віку 14 років за чітко визначений перелік злочинних діянь [74, с. 23]. КК Естонії регламентує 2 види віку настання кримінальної відповідальності: загальний вік – 15 років, понижений – 13 років за насильницькі злочини та деякі корисні [70]. Кримінальне законодавство Узбекистану встановило чотирьохступеневу систему диференціації віку настання кримінальної відповідальності: починаючи з 13 років за умисне вбивство при обтяжуючих обставинах, далі в 14 років встановлюється відповідальність за чітко визначений перелік злочинів, далі загальний вік настання кримінальної відповідальності – 16 років, в кінці відповідно до ч. 4 ст. 17 КК підвищений вік відповідальності – з 18 років за скоєння вичерпного переліку злочинів [37, с. 34 – 36]. Згідно із Кримінальним кодексом Казахстану кримінальна відповідальність настає у осіб, які досягли 16 років, по окремим категоріям злочинів кримінальна відповідальність настає з 14 років. Політика Казахстану у сфері захисту прав дитини у конфлікті із законом спрямована на розвиток інститутів примусових заходів медичного характеру, виховного впливу, а також створення нового інституту – примусових заходів корекційного впливу. В 2011 році в Казахстані був прийнятий Закон «Про медіацію». Він надає право медіації в різних видах справ (цивільних, сімейних, трудових), включаючи справи, що стосуються злочинів невеликої тяжкості та злочинів середньої тяжкості, скоєних особами, які не досягли повноліття [78, с. 13].

Далі розглянемо законодавство європейських країн, чії правові системи належать до сім'ї континентального права. Ст. 20 КК Іспанії передбачає, що особи, які не досягли вісімнадцяти років, не підлягають кримінальній

відповідальності за Кримінальним Кодексом, такі особи відповідають за скоєні злочини за Законом про кримінальну відповідальність неповнолітніх [72, с. 104]. У Нідерландах мінімальний вік кримінальної відповідальності неповнолітніх – 12 років, максимальний – 21 рік. Знижений вік кримінальної відповідальності диференціюється за віковими групами: 12-16 років і 16-18 років. Діти віком до дванадцяти років, які вчиняють злочинне діяння, не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності. В такому випадку поліція може проводити спілкування з батьками або направляти дитину до бюро по догляду за молоддю (Bureau Jeugdzorg) [77, с. 10]. Закон Німеччини про суд у справах неповнолітніх встановлює, що під його дію підпадають підлітки у віці від 14 до 18 років і повнолітні особи від 18 років до 21 року, якщо вони залишилися в розвитку ще неповнолітніми або якщо вчинене ними діяння розглядається як типовоє. Саме в даному законі встановлено вік, з якого настає кримінальна відповідальність неповнолітніх і який поділяється на категорії: 1) діти до 14 років (Kinder), які вважаються неосудними, оскільки не здатні нести провину за діяння (schuldunfähig), а покарання передбачає вину (неосудність дітей до 14 років передбачена § 19 КК ФРН); 2) підлітки 14-18 років (Jugendliche), які несуть кримінально-правову відповідальність за Законом Німеччини про суд у справах неповнолітніх. Нижній віковий поріг визначено на рівні 14 років, оскільки передбачається, що дитина до 14 років має можливість придбати відповідні соціальні знання і досвід; 3) дорослі від 18 років до 21 року (Heranwachsende), які можуть нести кримінальну відповідальність за Законом Німеччини про суд у справах неповнолітніх чи Кримінальним Кодексом ФРН [77, с. 24]. В КК Швейцарії ст. 82 зазначає, що до дитини, яка не досягла 7-річного віку, кримінальний закон не застосовується [79, с. 136 – 151]. КК Швейцарії встановлює суб'єктні групи: діти від 7 до 15 років, підлітки від 15 до 18 років, молодь у віці 18-25 років та не містить переліку злочинів, за які може притягуватись суб'єкти кожної вікової групи. Таким чином, в Швейцарії дитина, що досягла 7 років, може бути суб'єктом практично всіх злочинних діянь, окрім тих, що вчиняються спеціальними суб'єктами [40, с. 136 – 151]. Основу

законодавства Республіки Польща у сфері, яка стосується проблеми захисту прав дітей, які опинились у конфлікті із законом, є ст. ст. 48, 72 Конституції Республіки Польща, Сімейний і опікунський кодекс Республіки Польща, Кримінальний кодекс Республіки Польща, Закони Республіки Польща «Про уповноваженого з прав дитини», «Про систему освіти», «Про судових кураторів» [77, с. 5]. В цілому, в законодавстві Польщі виділяються такі вікові групи неповнолітніх, для яких, у разі вчинення ними злочинів, передбачені різні правові наслідки: 1) особи, які не досягли 13 років, кримінальна відповідальність яких виключена; 2) особи у віці від 15 до 17 років, які можуть бути засуджені за окремі види злочинів; 3) особи у віці від 17 до 18 років, які можуть бути покарані за будь-який злочин, передбачений КК, але до осіб, які вчинили менш тяжкі злочини по досягненні 17 років, до настання 18-річного віку, суд замість покарання може застосувати виховні заходи, лікування або виправні заходи як для неповнолітніх. Слід відмітити, що судові провадження у справах неповнолітніх в Польщі проводяться сімейним судом, а не кримінальним [77, с. 5].

У законодавстві країн, чії правові системи належать до сім'ї англосаксонського права, враховується принцип розуміння, відповідно до якого дитина у віці до 14 років *doli incapax* («нездатна бути винною»), така, що не досягла віку, з якого діють обачливо і розсудливо [73, с. 105]. Однак ця презумпція може бути не прийнята судом, якщо він визнає, що дитина знала про неправильність свого вчинку, при цьому нижня вікова межа кримінальної відповідальності становить 10 років, тобто дитина до 10 років вважається кримінально неієздатною, і ця презумпція є незаперечною. Значення мінімального віку кримінальної відповідальності встановлені в Англії, Уельсі та Північній Ірландії. В Шотландії цей вік становить 8 років. В Англії нижня вікова межа кримінальної відповідальності регламентована спеціальним статутом «Про дітей і молодих людей» від 1933 року (в редакції 1968 року) і становить 10 років [80, с. 246]. Сучасне кримінальне право Кіпру належить до сім'ї англосаксонського права. Мінімальний вік притягнення до кримінальної

відповідальності на Кіпрі – 12 років. У повному обсязі кримінальна відповідальність передбачена з 16 років [80, с. 245]. До країн, чії правові системи належать до сім'ї англосаксонського права, належить США. Відповідно до § 30.00. КК Нью-Йорка, передбачена кримінальна відповідальність 13-річної особи за тяжке вбивство II ступеня, а 14-ти і 15-річних – ще й за досить широке коло злочинів, в тому числі за викрадення людини I ступеня, підпал I ступеня, напад I ступеня, зґвалтування I ступеня та ін. За КК штату Мінесота «діти, які не досягли 14-річного віку, не здатні вчинити злочин». За КК штату Каліфорнія кримінальна відповідальність настає з 14 років. У законодавстві окремих штатів зазначаються інші вікові межі. Наприклад, в КК Колорадо і Луїзіани – 10 років, в КК Джорджії – 13 років, Нью-Гемпшира і Техасу – 15 років [80, с. 137 – 138].

З вище викладеного випливає, що підходи до законодавчого встановлення вікових меж можливостей притягнення фізичної особи до кримінальної відповідальності та законодавчого закріплення віку кримінальної відповідальності в різних державах суттєво відрізняються, що пов'язано з історичними передумовами формування кримінального права, належністю правової системи держави до правової сім'ї, відмінностями політичного режиму у кожній державі. Але загальним міжнародно-правовим стандартом стосовно встановлення віку кримінальної відповідальності та здійснення правосуддя по відношенню до неповнолітніх взагалі, офіційно, на рівні ООН, визнані Мінімальні стандартні правила ООН, які стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх [69].

REFERENCES

1. Pro pravovyi rezhyim voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12 travnia 2015 roku № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
2. Konstytutsiia Ukrainy: Konstytutsiia, Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21 travnia 1997 roku № 280/97-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Pro mistsevi derzhavni administratsii: Zakon Ukrainy vid 09.04.1999 r. № 586-XIV (z nast. zmin. ta dop.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>
5. Yevropeiska khartiia mistsevoho samovriaduvannia: Khartiia, mizhnarodnyi dokument vid 15.10.1985 r. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_036
6. Rekomendatsiia № R(98)12 «Pro nahliad za diialnistiu orhaniv mistsevoi vlady»: Ukhvalena Komitetom ministriv Rady Yevropy 18 veresnia 1998r. URL: <http://www.slg-coe.org.ua>
7. Bodrova I.I. Problemy implementatsii yevropeiskykh standartiv derzhavnoho nahliadu za doderzhanniam orhanamy mistsevoho samovriaduvannia Konstytutsii ta zakoniv v Ukraini. “Particularitate adaptarii legislatiri Republicii Moldova si Ucrainei la legislatia Uniunii Europene”, conferinta internationala stiintifico-practica (23-24 martie 2019; Chisinau). Chisinau: Tipogr. “Cetatea de Sus”, 2019. R. 65.
8. Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo detsentralizatsii vlady): proekt Zakonu Ukrainy vid 1.07.2015 r. № 2217. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812
9. Pro prefektiv: proekt Zakonu Ukrainy URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2016/01/prefekti-16.11.pdf>
10. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zdiisnennia derzhavnoho kontroliu za vidpovidnistiu rishen orhaniv mistsevoho samovriaduvannia Konstytutsii ta zakonam Ukrainy: proekt Zakonu Ukrainy. URL: <http://www.minregion.gov.ua>.
11. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zupynennia aktiv orhaniv mistsevoho samovriaduvannia: proekt Zakonu Ukrainy. URL: <http://www.minregion.gov.ua>.
12. Novak A. O. Orhanizatsiino-pravovi osnovy derzhavnoho kontroliu za zdiisnenniam orhanamy mistsevoho samovriaduvannia delehovanykh povnovazhen orhaniv vykonavchoi vlady. Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia. 2015. Vyp. 29. S. 139

13. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 16.04.2009r. № 7-rp/2009 (sprava pro skasuvannia aktiv orhaniv mistsevoho samovriaduvannia). Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2009. № 32. St. 1084.
14. Pro Kabinet Ministriv Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 27 liutoho 2014 roku № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>
15. Pro zatverdzhennia Poriadku kontroliu za zdiisnenniam orhanamy mistsevoho samovriaduvannia delehovanykh povnovazhen orhaniv vykonavchoi vlady: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 9 bereznia 1999 r. № 339 (zi zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/339-99-%D0%BF#Text>
16. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 02.09.2023).
17. Лист Міністерства фінансів України від 21.03.2019 р. № 11310/09-63/7948. URL: <https://www.qdpro.com.ua/uk/document/63824> (дата звернення 02.09.2023).
18. Про затвердження форми податкової накладної та Порядку заповнення податкової накладної: Наказ Міністерства фінансів України 31.12.2015 р. № 1307. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0137-16#Text> (дата звернення 02.09.2023).
19. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#n1135> (дата звернення 02.09.2023).
20. Питання, пов'язані із застосуванням митних декларацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2012 р. № 450. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/450-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення 02.09.2023).
21. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> (дата звернення 02.09.2023).
22. Буренко Т.В. Особливості адаптації в Україні європейського досвіду функціонування інституту публічних послуг Т. О. Буренко // Вісн. Акад. митної служби України 2010 № 2 С. 28–34.
23. Господарський кодекс України від 16.01.2003 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/436-15>
24. Досвід децентралізації у країнах Європи : зб. до к. Пер. з іноз. мов / Заг. ред. В. Б. Гройсмана К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015 766 с.
25. Люхтергандт О. Проект Адміністративного процедурного кодексу України та сучасне адміністративне процедурне право О. Люхтергандт Юрид. Журн 2002 № 5 С. 27.
26. Майбутнє публічних послуг в Європі [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.unison.org.uk>

27. Михайлюк Я. Б. Адміністративні послуги у країнах Європейського союзу та Україні (порівняльно-правовий аспект): дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук/ Я.Б. Михайлюк. Запоріжжя, 2016 248с.
28. Оффердал О. Местное самоуправление в Скандинавии: достижения и перспективы / О. Оффердал // ПОЛИС 1999 № 2 С. 147 – 155.
29. Про соціальні послуги: Закон України від 19.06.2003 [Електронний ресурс]. - Режим доступу :<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-15>
30. Талапина Є.В. Административное право Франции сегодня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.igpran.ru/public/publiconsite/Talapina_adm_pravo_francii.pdf.
31. Cassim R., Steuart I. Public Services and the GATS // ICTSD Policy paper on Trade in Services and Sustainable. Part III. 2005. P. 1,2.
32. Forsthoff E. Rechtsfragen der leistenden Verwaltung. – Stuttgart, 1959. –63 p
33. Honnefelder S. Public undertakings and services of general interest // http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_3.3.4.pdf
34. Matei L. Behaviour and action: citizens vs. public services [Electronic resource] / L. Matei, A. Matei // MPRA Paper. – 2010. – No. 26787. – Access mode : http://mpra.ub.uni-muenchen.de/26787/2/MPRA_paper_26787.pdf. – (Viewed on May 18, 2015). – Title from the screen.
35. Quality Framework for Services of General Interest in Europe [Electronic resource] https://ec.europa.eu/info/topics/single-market/services-general-interest_en
36. Shamsul Hague M. The Diminishing Publicness of Public Service under the Current Mode of Governance // Public Administration Review. 2001. January-February. Vol. 61. № 1. P. 65-82.
37. Steele J., Corrigan P. What makes a public service public? - Public Management Foundation, 2001. - 25p.
38. Sauter W. Services of general economic interest and universal service in EU law [Electronic resource] / W. Sauter. – Access mode : http://www.nza.nl/1048076/1048181/Research_paper_Services_of_General_Economic_Interest_and_Universal_Service_in_EU_Law.pdf. – (Viewed on December 29, 2014). – Title from the screen
39. Seneviratne M. Ombudsmen: Public Services and Administrative Justice / Seneviratne M. – Cambridge : Cambridge University Press, 2002. – 350 p.
40. Аніщук В. Вплив віку суб'єкта злочину на кримінальну відповідальність. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 7. С. 172 – 175.
41. Уголовный закон: Опыт теоретического моделирования. Отв. ред.: В. Н. Кудрявцев, С. Г. Келина. Москва: Наука, 1987. 278 с.

42. Плашовецький О. Поняття віку особи та його диференціація в кримінальному праві. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Львів, 2013. Вип. 10. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzlubp_2013_10_96.pdf (дата звернення 20. 06. 2023).
43. Коржанський М. Й. Словник кримінально-правових термінів. Київ: ТОВ «Генеза». 2000. 200 с.
44. Кримінальне право України: Загальна частина посібник. Авт.-упоряд. П. В. Хряпінський. Київ. 2009. 987 с.
45. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник. За ред. М. І. Мельника, В.А. Клименка. Київ: Юридична думка, 2004. 352 с.
46. Михеев Р. И. Проблемы вменяемости, вины и уголовной ответственности: (Теория и практика): автореф. дис. д-ра юрид. наук. М.: 1993. 36 с.
47. Гончар Т. О. Неповнолітній як суб'єкт відповідальності за кримінальним правом України: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса. 2005. 220 с.
48. Вовканич Л. С. Біологічний вік людини: (теоретичний та методичний аспекти). Львів: Сполом, 2009. 91 с.
49. Подколзин А. А., Крутько В. Н., Донцов В. И. Количественная оценка показателей смертности, старения, продолжительности жизни и биологического возраста. Профилактика старения. 1999. Вып. 2. URL: <http://medi.ru/doc/70.htm> (дата звернення 20. 06. 2023).
50. Бурдін В. М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ. 2002. 245 с.
51. Мороз В. Про юридичну оцінку суспільно небезпечних вчинків, скоєних підлітками віком від 11 до 14 років. Право України. 1999. № 9. С. 72 – 75.
52. Селецкий А. И., Тарарухин С. А. Несовершеннолетние с отклоняющимся поведением. Киев: Вища школа, 1981. 240 с.
53. Орловська Н. Актуальні проблеми кримінально-правової диференціації віку. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція. 2014. № 9–1. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc9/54.pdf> (дата звернення 20. 06. 2023).
54. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2341-14> (дата звернення 20. 06. 2023).
55. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 5. Юридичний вісник України. 2004. № 27. 3-9 липня.

56. Яцун О. С. Особливості кримінального покарання неповнолітніх: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / О. С. Яцун. Запоріжжя. 2009. 246 с.
57. Сапожнікова О. Вік кримінальної відповідальності в Україні (історичний аспект). Науковий вісник Ужгородського університету. Серія право. 2008. Вип. 9. С. 416 – 419.
58. Рогов В.А. История уголовного права, террора и репрессий в Русском государстве XV–XVII вв. М.: Юристъ. 1995. 288 с.
59. Другий (Волинський) Статут Великого князівства Литовського 1566 року. URL: litopys.org.ua/statut2/st1566.htm. (дата звернення 20. 06. 2023).
60. Меркулова В. О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності. Одеса: НДРВВ ОЮІ НУВС, 2002. 250 с.
61. Максименко Н. А. “Русская Правда” и литовско-русское право. К.: 1904. 98 с.
62. Леонтович Ф. И. Русская правда и Литовский Статут. 92 с.
63. Таганцев. Н. С. Русское уголовное право. Лекции: В 2 т. 2-е изд. СПб.. 1902. Т. 1: Часть общая. 815 с.
64. Таганцев Н. С. Исследования об ответственности малолетних преступников по русскому праву. СПб.: тип. Котомина. 1871. 146 с.
65. Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями. СПб.. 1885. 36 с.
66. Законодательство Древней Руси / под общей ред. док. юрид. наук, проф. О. И. Чистякова. Том. 8: Судебная реформа. 495 с.
67. Куц В. М. Теоретико-прикладні аспекти суб'єкта злочину. Вісник Університету внутрішніх справ. 1996. Вип 1. С. 17 – 23
68. Мирошніченко Н. М. Вікова осудність неповнолітніх у кримінально-правовій доктрині України: автореф дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / Мирошніченко Н. М. Одеська національна юридична академія. Одеса. 2013. 20 с.
69. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила). URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_211/page (дата звернення 06.07. 2023).
70. Таблица с данными возраста уголовной ответственности в странах мира. URL: <http://total-rating.ru/1186-voznrast-nastupleniya-ugolovnoy-otvetstvennosti.html>. (дата звернення 06.07. 2023).
71. Уголовный кодекс Республики Сан-Марино / Пер. с ит. В. Г. Максимова. Науч. ред., вступ. ст. д.ю.н., проф. С. В. Максимова. СПб.: Изд-во Юридический центр Пресс, 2002. 253 с.

72. Додонов В. Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть: монография / В. Н. Додонов; под общ. и науч. ред. докт. юрид. наук, проф. С. П. Щербы. М.: Издательство «Юрлитинформ». 2010. 448 с.
73. Андрусяк Г. Вік настання кримінальної відповідальності неповнолітніх: законодавча практика зарубіжних країн. Історико-правовий часопис. 2018. № 1 (11) С. 102 – 107
74. Бурлака С. А. Особенности уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних: учебное пособие. Белг.: БелЮИМВД. 2013. 83 с.
75. Уголовный кодекс Турции / Науч. ред. и предисл. Н. Сафарова, Х. Аджара; пер. с турецкого Н. Сафарова, Х. Бабаева. СПб.: Юридический центр Пресс. 2003. 374 с.
76. Уголовный кодекс Республики Узбекистан / под. науч. ред. и предисл. М. Х. Рустамбаева, А. С. Якубова. СПб.: Изд-во Юридический центр Пресс. 2001. 338 с.
77. Пархоменко П. Аналіз міжнародного досвіду щодо роботи з дітьми, які на момент вчинення суспільно небезпечного діяння не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність. ВГЦ «Волонтер». 2022. 22 с.
78. Бибик О. Н. Введение в ювенальное уголовное право Германии: учебное пособие. Омск: Омский государственный университет им. Ф. М. Достоевского. 2009. 83 с.
79. Уголовный кодекс Швейцарии / науч. ред., предисл. и пер. с нем. А. В. Серебренникова. Ассоциация Юридический центр. СПб.: Юридический центр Пресс. 2002. 348 с.
80. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть: Учебное пособие / Под ред. и с предисл. И. Д. Козочкина. М.: Омега-Л, Институт международного права и экономики им. А. С. Грибоедова. 2003. 576 с.